

Demokratisering av kulturen?

Om sosial ulikhet i kulturbruk og -deltakelse

PER MANGSET

TF-notat nr. 7/2012

Tittel: Demokratisering av kulturen
Undertittel: Om sosial ulikhet i kulturbruk og -deltakelse
TF-notat nr: 7/2012
Forfatter(e): Per Mangset
Dato: 9. januar 2012
ISBN: 978-82-7401-496-1
ISSN: 1891-053X
Pris: 150,- (Kan lastes ned gratis fra www.telemarksforskning.no)
Framsidedfoto: Istock.com
Prosjekt: Kulturbruk og deltakelse
Prosjektnr.: 20100760
Prosjektleder: Per Mangset
Oppdragsgiver(e): Kulturdepartementet

Spørsmål om dette notatet kan rettes til:

Telemarksforskning
Postboks 4
3833 Bø i Telemark
Tlf: +47 35 06 15 00
Epost: post@tmforsk.no
www.telemarksforskning.no

Per Mangset er sosiolog, professor ved Høgskolen i Telemark og seniorforsker ved Telemarksforskning. Mangset har ledet en rekke forskningsprosjekter omkring kulturpolitiske og kultursosiologiske emner, dels også om idrettspolitikk. Han har publisert bøker, rapporter og vitenskaplige artikler innenfor disse emneområdene.

Forord

Demokratisering av kulturen har vært et hovedmål for moderne kulturpolitikk i de fleste land.

Men er det egentlig mulig å nå dette målet? Det er hovedproblemstillingen som drøftes i dette notatet. På 1960- og 70-tallet, i den moderne kulturpolitikens barndom, ble det gjennomført en rekke optimistiske samfunnsvitenskapelige undersøkelser for å dokumentere sosial skjevhet i tilgangen til kulturtilbud. Deretter skulle den offentlige kulturpolitikken overvinne disse skjevhetene. Seinere undersøkelser har imidlertid vist at de sosiale skjevhetene langt på vei består. Er det i det hele tatt mulig å demokratisere kulturen? Og hvis de sosiale skjevhetene likevel består, hva har det å si for legitimiteten til den offentlige kulturpolitikken overhodet?

I dette notatet drøfter vi disse spørsmålene med bakgrunn i idéhistoriske teorier om høy og lav kultur, kulturpolitisk forskning om demokratisering av kulturen og sosiologisk forskning om kulturkonsum. Notatet inneholder også en empirisk oversikt over hvilke sosiale faktorer som påvirker kulturbruk, primært basert på en rekke undersøkelser fra Statistisk sentralbyrå.

Dette notatet ble levert som et innspill til Kulturdepartementets arbeid med St.meld. nr. 10 (2011-12) Kultur, inkludering og deltaking (KD 2011). Notatet publiseres her i uendret form, bortsett fra et par små korreksjoner.

Takk til Heidi Stavrum, Marte Mangset og Ole Marius Hylland for kommentarer til notatet.

Bø, 10. januar 2012.

Per Mangset

Prosjektleder

Innhold

1. Innledning og avgrensninger	6
2. Høy og lav – om demokratisering av kulturen	8
2.1 Introduksjon.....	8
2.2 Britiske bidragsytere til debatten om høy- og lavkultur	8
2.3 Tysk-amerikansk kritikk av kulturindustrien.....	9
2.4 En amerikansk kritiker av høykulturell arroganse	9
2.5 Franske strategier for demokratisering av kulturen	9
2.6 Demokratisering av kulturen i Norden	11
2.7 Kulturpolitisk lærdom av forskningen: Stabilitet eller endring?	13
3. Sosiologiske tilnærminger til sosial ulikhet når det gjelder kulturbruk.....	15
3.1 Klassikere om klasse og kultur	15
3.2 Kretsløp.....	16
3.3 Bourdieu og Distinksjonen.....	16
3.4 Utfordringer til Bourdieu-tradisjonen	17
4. Hva påvirker kulturbruk? Empirisk oversikt	19
4.1 Innledning.....	19
4.2 De mest og minst etterspurte kulturtilbudene	20
4.3 Foreløpig om endring over tid	20
4.4 Yrkesstatus	21
4.5 Inntekt	22
4.6 Utdanning.....	24
4.7 Alder.....	28
4.8 Kjønn.....	31
4.9 Bosted.....	34
4.10 Etnisitet. Innvandrerbefolkningen.....	36
4.11 Et særnorsk kulturaktivitetsmønster?	40
5. Avsluttende drøfting	47

6. Litteratur	50
---------------------	----

1. Innledning og avgrensninger

Å demokratisere kulturen har vært et kulturpolitisk hovedmål i mange land siden etableringen av en systematisk offentlig kulturpolitikk i de første tiåra etter siste verdenskrig. Målsetningen om å skape mest mulig lik adgang til kulturgoder var nært knyttet til framveksten av den moderne velferdsstaten. Velferdspolitiske likhetsidealer har kanskje preget kulturpolitikken sterkere i Norden enn i de fleste andre land. Men alt i alt har slike demokratiseringsmål vært en kulturpolitisk felle-sarv i mange land (Girard 1973).

Men etter at vi nå har 40-50 års erfaring med en systematisk offentlig kulturpolitikk, er det grunn til å spørre om kulturdemokratiseringen har lyktes: Har brede befolkningsgrupper fått rimelig tilgang til kulturtilbud? Er de sosiale og kulturelle barrierene som har skapt avstand til høykulturen, i ferd med å forvitne? Og hvis ulikhetene likevel består: Er det i det hele tatt mulig å demokratisere tilgangen til kulturgoder? Eller er de sosiale barrierene mot høykulturen tross alt for stabile og sterke? Olivier Donnat, sentral fransk offentlig utreder på feltet, har konkludert ganske pessimistisk: Han finner at det ikke har skjedd noen påtakelig reduksjon av avstanden mellom sosiale grupper når det gjelder tradisjonelle kulturaktiviteter i Frankrike fra 1973 til 1997 (Donnat 1999:111). En annen nestor i fransk samfunnsforskning, Jean-Claude Passeron, slår derfor fast at ”det har knapt skjedd noen demokratisering av kulturen¹” (i Frankrike i denne perioden) (Passeron 2003:380).

Men Frankrike er ikke Norge. Mange hevder at likhetsidealene står sterkere i de nordiske velferdsstatene enn innenfor andre velferdsregimer (jf. Esping-Andersen 1999). Så kanskje også den sosiale ulikheten i kulturaktiviteter er mindre i Norge i mange andre land (Skarpenes 2007)? Kanskje ”den kulturelle kapitalen [er] mindre virkningsfull her i landet” enn for eksempel i Frankrike (Danielsen 1998:101). Sosialdemokratiet, som setter likhetsverdiene høyt, har preget norsk kulturpolitikk sterkt i det meste av etterkrigstida.² Betyr det at vi er kommet lengre med å bygge ned sosial ulikhet i kultur deltakelse hos oss enn i andre land?

Dette er spørsmål jeg skal belyse nærmere i dette notatet. Men hva mener vi egentlig med ”demokratisering av kulturen” i denne sammenhengen? Det kan for det første bety at *flere* får formell *tilgang* til kulturtilbud (”like muligheter”), uten at de nødvendigvis tar tilbudene i bruk. Det kan for det andre bety at *flere tar i bruk* kulturtilbud, uten at forskjellen mellom sosiale grupper reduseres: Kulturaktivitetene øker både blant høy og lav, men ulikhetene består på et høyere nivå. Det kan for det tredje bety at *avstanden* mellom sosiale grupper når det gjelder bruk av kulturtilbud *reduseres*, for eksempel at avstanden mellom folk med høy og folk med lav utdanning reduseres påtakelig når det gjelder besøk på tradisjonelle kulturinstitusjoner. Mange vil vel mene at det siste må til om vi skal snakke om en virkelig demokratisering av kulturen.

I dette notatet retter jeg primært søkelyset mot bruken av *offentlige* kulturtilbud, slik som konserter, teaterforestillinger, opera/musikaler/revyer, kunstutstillinger, kino, danseforestillinger, bibliotek og museer (de er ”offentlige” i den forstand at de er allment tilgjengelige utenfor hjemmet).

¹ Dette og seinere sitater på fransk er oversatt til norsk av forfatteren av dette notatet.

² I perioden 1945-2010 har Arbeiderpartiet hatt 13 kulturministere (medregnet kirke- og undervisningsministere, kirke- og kulturministere, osv.), KrF og SP har hatt 3 hver, mens H og V har hatt 1 hver. Flere av AP-ministrene har dessuten sittet som kulturminister i mer enn én periode.

Det betyr at det meste av mediekonsumet, bortsett fra boklesning og kinobesøk, holdes utenfor denne analysen. Det samme gjelder for en stor del amatør- og frivillighetskultur, kulturell egenaktivitet og idrett. Dette betyr også at jeg legger vesentlig vekt på kulturtilbud som er tungt offentlig subsidiert, for eksempel teater, opera og klassisk musikk. Men selv om det i vesentlige grad er *profesjonelle* tilbud som dominerer på de offentlige kulturarenaene, gjør tilgjengelig statistikk sjelden et klart skille mellom kulturtilbud av profesjonelle og amatører. Dessuten har jeg valgt å ta med noen mer sosiokulturelle aktiviteter (besøk på idrettsarrangementer, besøk på tros- og livssynsmøter) som en kontrast til de mer tradisjonelle kulturaktivitetene. Dette notatet avgrenser seg for øvrig primært til å analysere de voksnes kulturaktiviteter, inkludert ungdom. Men den empiriske framstillingen blir en del påvirket av hvilke alderskategorier det opereres med i tilgjengelig statistikk. Det innebærer at den påfølgende tabellframstillingen baserer seg på utvalg av den norske befolkningen, dels i aldersspennet 9-79 år, dels i aldersspennet 16-79 år.

Med disse begrensningene skal jeg gi en oversikt over kunnskapsstatus når det gjelder sosial ulikhet i kulturbruk og -deltakelse. Jeg trekker primært fram kunnskap som er relevant for norsk kulturpolitikk. Det betyr at *norsk* forskning og utredning på feltet står i sentrum for oppmerksomheten, jf. særlig undersøkelser fra Statistisk sentralbyrå. SSBs undersøkelser gir – innenfor visse begrensninger – grunnlag for å studere den norske befolkningens kulturaktiviteter både a) over tid og b) sammenlignet med andre land (jf. blant annet Vaage 2007 og 2010b). SSB har gjennomført systematiske undersøkelser av den norske befolkningens tidsbruk og kulturaktiviteter alt siden tidlig på 1970-tallet (jf. blant annet SSB 1974 og 75). Men her trekker jeg særlig veksler på undersøkelser av endringer i perioden 1991 til 2008 (Vaage 2007, Vaage 2009b). SSB har altså også presentert sammenlignbare data om kulturbruk i Norge og andre europeiske land (Vaage 2010b). Men her er sammenligningsgrunnlaget mer begrenset, slik at det kan være fruktbart å supplere med ikke helt sammenlignbare enkeltundersøkelser fra ulike land.

SSB-undersøkelsene gir også et visst grunnlag for å vurdere årsakssammenhenger, for eksempel i hvilken grad høy utdanning *forårsaker* høyt kulturkonsum. Som supplement til SSBs undersøkelser er det likevel nyttig å trekke veksler på den mer analytiske norske og internasjonale forskningslitteraturen omkring kulturaktiviteter og sosial ulikhet. Denne forskningslitteraturen er imidlertid svært omfattende, og det er derfor vanskelig å yte den full rettferdighet og ha full oversikt som grunnlag for en slik kortfattet og avgrenset studie. Jeg har imidlertid vist til en god del supplerende litteratur i den vedlagte litteraturlisten.

I det følgende skal jeg først gi en oversikt over noen sentrale idéhistoriske og kulturpolitiske bidrag til diskusjonen om høy- og lavkultur og spørsmålet om demokratisering av kulturen. Deretter følger en kort innføring i ulike sosiologiske tilnærminger til spørsmålet om sosial ulikhet når det gjelder kulturbruk. Så følger en empirisk del, der jeg prøver å vise hvilke sosiale faktorer som bidrar til sosial differensiering av kulturbruk, med særlig vekt på yrkesstatus, utdanningsnivå, alder, kjønn, bosted og etnisitet/innvandrersstatus. Denne delen bygger i hovedsak på tilgjengelig statistikk fra Statistisk sentralbyrå – og avsluttes med en drøfting av spørsmålet om det norske kulturaktivitetsmønsteret er spesielt egalitært. Til slutt drøfter jeg spørsmålet om den sosiale ulikheten i nordmenns kulturaktiviteter er i ferd med å endres på grunnleggende vis – og hvilke muligheter kulturmyndighetene har til å bygge ned disse ulikhetene.

2. Høy og lav – om demokratisering av kulturen

2.1 Introduksjon

Spørsmålet om ”demokratisering av kulturen” knytter an til bredere idéhistoriske og kulturpolitiske debatter om høy- og lavkultur, kunstnerisk kvalitet, kunstnerisk kanonisering og kulturpolitiske demokratiseringsstrategier. Historisk har den idépolitiske og den kulturpolitiske debatten om disse spørsmålene vært innvevd i hverandre. Når jeg anvender det verdiladde skillet mellom ”høy” og ”lav” kultur i dette notatet, er det fordi jeg oppfatter det som et empirisk faktum at et slikt skille gjør seg tungt gjeldende på kulturfeltet – også uavhengig av sosiale forskjeller i kulturbruk: Noen kulturtilbud er tungt offentlig subsidierte og nyter høy prestisje; andre kulturtilbud mottar lite eller ingen offentlig støtte og har nokså lav prestisje. Hva som har status som ”høy” og ”lav” kultur, varierer riktignok en del over tid. Men det er like fullt et virksomt og analytisk fruktbart skille i kulturforskning. I det følgende skal jeg gjøre greie for noen forskjellige nasjonale bidrag til debatten om høy- og lavkultur og demokratisering av kulturen.

2.2 Britiske bidragsytere til debatten om høy- og lavkultur

Selv om det først og fremst er i etterkrigstida at det har vært ført en systematisk offentlig kulturdemokratiseringspolitikk i mange vestlige land, er forestillingen om (høy)kulturens – og særlig kunstens – sivilisatoriske kraft mye eldre. Her skal jeg ikke komme med noen vidløftige idéhistoriske utlegninger rundt dette temaet. Men den britiske litteraten Matthew *Arnold* (1822-1888) har påvirket både britisk og internasjonal kulturpolitisk tenkning om forholdet mellom høy- og lavkultur sterkt. Arnold var bekymret for de store samfunnsendringene i 1800-tallets England, herunder sosial uro og anarkistiske tendenser. Han betraktet kulturen (strevet mot total perfektjon) som et middel til å motvirke disse tendensene. Ifølge ham hadde det intellektuelle aristokratiet et særskilt ansvar som kilde til autoritet under de rådende anarkistiske tilstander (Belfiore/Bennett 2008). Ideen om kunstens sivilisatoriske kraft har påvirket både samtidige og seinere kulturpolitiske debatter. Den kunne brukes som en begrunnelse for høykulturens særstilling.

Matthew Arnolds ideer påvirket også kritikerparet F.R. og Q.D. *Leavis* (1895-1978 og 1906-1981). De delte hans positive vurdering av høykulturens sivilisatoriske betydning, men la også vekt på verdiene til den ”autentiske” folkelige kulturen. De mente samtidig at den folkelige kulturen ble truet av den industrielle massekulturen (Barker 2004).

Raymond *Williams* (1921-88), en av grunnleggerne av fagretningen ”cultural studies” innenfor det britiske akademia, oppvurderte den brede dagliglivskulturen enda mer. Han inntok, i skarp motsetning til Arnold, en klart antielitær posisjon. Han formulerte en venstrepolitisk kritikk av det høykulturelle hegemoniet (Barker 2004). Påstanden om at ”culture is ordinary” var karakteristisk for Williams ståsted (Williams 1989). Richard *Hoggart* (født 1918) har fremmet lignende faglige synspunkter gjennom sine studier av britisk populær- og folkekultur (Hoggart 1971). Slik kan man si at pionerene innenfor ”cultural studies” i Storbritannia var talsfolk for en oppvurdering av populær- og folkekultur med bakgrunn i et bredt samfunnsvitenskapelig inspirert kultur-

begrep. Vi kan også si at de sto for en ”demokratisering av kulturen” gjennom oppvurdering av kulturuttrykk som tidligere var blitt sett ned på som lavkulturelle. Norske litteraturforskere som Johs A. Dale (1974) og Willy Dahl (1974) prøvde i samme periode – på beslektet vis – å skape økt interesse for norsk populærlitteratur.

2.3 Tysk-amerikansk kritikk av kulturindustrien

Selv om Hoggart ønsket å oppvurdere de mer eller mindre glemte folkelige kulturuttrykkene, var han grunnleggende skeptisk til den stadig mer dominerende kommersielle massekulturen. Det var en skepsis han delte med mange radikale kulturkritikere i de første etterkrigsåra, for eksempel med de to tysk-amerikanske sosiologene og filosofene Theodor *Adorno* (1903-69) og Mark *Horkheimer* (1895-1973). Adorno og Horkheimer, som hadde bakgrunn fra den marxistisk orienterte tyske Frankfurterskolen, var begge sterkt kritiske til den moderne kulturindustrien, som de karakteriserte som en form for massebedrag (Adorno/Horkheimer 1972). Det var først seinere at ”cultural studies” kom til å se mer positivt på det kreative og meningsproduserende potensialet som kan ligge i den kommersielle massekulturen (Barker 2004). Men for øvrig har både forskning og kulturpolitikk på dette feltet – i mange land – vært preget av forestillingen om et hierarkisk skille mellom en integrert elite og en mer atomisert masse (Peterson 1992), enten man primært har tatt elitens eller massenes parti.

2.4 En amerikansk kritiker av høykulturell arroganse

En av dem som tidlig formulerte en sosiologisk kritikk eller et alternativt syn på det hierarkiske bildet av skillet mellom høy- og lavkultur, var den amerikanske sosiologen Herbert *Gans* (født 1927). Han gikk – i boka *Popular Culture and High Culture* (1974) – ut mot den kulturelle elitismen og til forsvar for populærkulturen. Gans kritiserte kulturekspertene for deres arroganse og massekulturkritikerne for deres nedlatende holdning til populærkulturen. Populærkulturen var ikke påtvunget folket ovenfra; den var snarere skapt av folk selv. Gans framsto dermed som en kulturrelativist eller en estetisk relativist. Han påpekte at det fantes ulike smakskulturer med basis i ulike smakspublikum (subkulturteori). De ulike smakskulturene bygde på forskjellige verdier og estetiske standarder i forskjellige publikumsgrupper. Det var imidlertid ingen grunn til å stemple den ene smakskulturen som ”høy” og den andre som ”lav”. I sin konkrete kategorisering av smakskulturer kom imidlertid Gans ut med en hierarkisk inndeling som ikke var noe særlig forskjellig fra andre kultursosiologers inndeling, for eksempel Bourdieus hierarkiske inndeling i det sosiale rommet, jf. nedenfor. Forskjellen ble mer at han tok et verdistandpunkt for populærkulturen. Her var han på linje både med de tidlige ”cultural studies”-pionerene og med talsfolkene for ”det utvidete kulturbegrep” i Norden (jf. nedenfor).

2.5 Franske strategier for demokratisering av kulturen

Den kulturpolitiske målsetningen om å demokratisere kulturen har primært vært et venstrepolitisk prosjekt. Under den franske Folkefronten (en koalisjon av sosialistiske og kommunistiske partier som regjerte i Frankrike fra 1936 til 1938) sto demokratisering av kulturen i høysetet: ”Det fins ikke to kulturer, bare en eneste, hvilken både arbeidermassene og de intellektuelle har rett til”, sa generalsekretæren i den franske kulturhusbevegelsen, den kommunistiske forfatteren René Blech (Looseley 1995:14). ”La oss åpne dørene til kulturen. La oss rive ned murene som omgir den, ak-

kurat som en vakker park som er forbudt for de fattige, en kultur som reserveres for en 'elite' av privilegerte", sa den venstreorienterte kulturpersonligheten Jacques Soustelle³ i 1936. Under Folkefronten var det ikke bare den tradisjonelle høykulturen som skulle demokratiseres. Folk flest skulle også få mer fritid og større mulighet til en bredere kulturutfoldelse (det vil si til ulike typer sosiokulturelle fritidsaktiviteter).

Målsetningen om å demokratisere kulturen ble ført videre på ulike vis i fransk kulturpolitikk etter krigen. Motstandsmannen og fritidssosiologen Joffre *Dumazedier* (1915-2002) var en av initiativtakerne til folkeopplysningsorganisasjonen *Peuple et Culture* (1944). Målsetningen var å skape en bred bevegelse for demokratisering av kulturen med særlig vekt på folkeopplysning (Looseley 1995, Dubois 1999). I de første etterkrigsåra satte også den statlige departementsbyråkraten Jeanne *Laurent* (1902-89) i verk et offensivt program for å bringe teater ut til de franske distriktene. Både Dumazedier og Laurent videreførte de brede kulturdemokratiseringsideene til Folkefronten.

Da det første varige franske kulturdepartementet ble opprettet i 1959, med forfatteren, krigshelten og kulturpersonligheten André *Malraux* som minister, ble målsetningen om å demokratisere kulturen både spisset og skjerpet: Nå var det primært den høye kulturen, ikke den brede sosiokulturen, som skulle demokratiseres. Malraux ville bringe de store nasjonale og/eller universelle kunstverkene ut til det franske folket. Den universelle kulturen ble tilkjent en nesten religiøs aura. Malraux' hovedstrategi var å bygge store regionale kulturhus – en slags høykulturens katedraler – rundt om i landet. Men da det kom til stykket, var ikke Malraux' kulturdemokratiseringspolitikk særlig vellykket: Planen om utbygging av regionale kulturhus som instrumenter for kulturspredning stoppet på halvveien, nye ideologiske strømninger under studentopprøret i 1968 førte til at Malraux' visjoner tapte legitimitet, og sosiologiske undersøkelser gjennomført av blant andre Pierre *Bourdieu* avslørte naiviteten i Malraux' kulturdemokratiseringsprosjekt: De folkelige klasser, som ikke hadde fått fortroligheten med høykultur inn med morsmjølka, kjente ikke kunstfeltets konvensjoner og koder. De lot seg bare i begrenset grad "frelse" av høykulturen (Looseley 1995, Urfalino 1996, Bourdieu/Darbel 1969, Bourdieu 1979). Fra 1962 hadde også det franske kulturdepartementet etablert en egen utredningsavdeling, som i de påfølgende tiåra gjennomførte en rekke undersøkelser av befolkningens kulturbruk. Disse undersøkelsene bidro både til å sette kulturdemokratisering ytterligere på dagsordenen og til å demonstrere vanskene med å bygge ned sosiokulturelle barrierer (Dubois/Georgakakis 1993, Dubois 2003).

Den andre "store" kulturministeren i Frankrike, Jack *Lang* (1981-86, 1988-93), videreførte på ulike vis Malraux' demokratiseringsmålsetninger, men han innførte også en langt videre idé om kulturdemokratisering, der både tegneserier, dokketeater, matkultur, populærmusikk, ungdomskultur og sirkus ble inkludert. Han ville gjøre kulturindustrien kulturpolitisk respektabel. Kritikerne snakket likevel med forakt om "le tout-culturel", at alt var blitt kultur, under Jack Langs regime (Looseley 1995). Men heller ikke Lang lyktes med å redusere forskjellen mellom sosiale grupper når det gjelder kulturaktiviteter, på grunnleggende vis (Donnat 1998, 1999).

³ Soustelle var venstreorientert etnolog, pasifist og intellektuell før krigen, gaullistisk politiker de første etterkrigsåra, før han røk uklar med de Gaulle på grunn av Algerie-krigen. Fra 1960-tallet og framover skiftet han politisk side over til det ytterliggående høyre og ble en av lederne i den hemmelige/forbudte motstandsorganisasjonen OAS.

2.6 Demokratisering av kulturen i Norden

Det ble gjort lignende forsøk på å demokratisere kulturen ved hjelp av kulturpolitiske virkemidler i de nordiske land. I mellomkrigstida hadde strategien med oppbygging av en særskilt "leirkultur" som alternativ til den "borgerlige" elitekulturen stått sterkt i den norske arbeiderbevegelsen. Det ble etablert alternativer til den "borgerlige" kulturen innenfor voksenopplæring, film, teater og idrett (Kokkvold 1981). En lignende "leirkultur" ble søkt bygd opp med basis i andre folkelige kulturstrømninger i Norge, jf. særlig målrørsla og den frilynte ungdomsrørsla. Dette knyttet igjen an til en sterk norsk tradisjon for oppvurdering av den autentisk folkelige kulturen og kultur i distriktene. Det handlet dessuten ikke bare om demokratisering av kulturen, men like mye om demokratisering av kunnskap (jf. folkeopplysning).

Som statsbærende parti i de første etterkrigstidra ga Arbeiderpartiet opp sin alternative leirkulturstrategi og satset i stedet sterkt på demokratisering av høykulturen, blant annet gjennom etablering av de såkalte riksinstitusjonene for formidling av kunst og kultur (Riksteateret, Riksgalleriet, Den norske opera, Norsk bygdekino og Rikskonsertene). Gjennom det såkalte "kultur brevet" til regjeringen hadde sentrale kulturpersonligheter straks etter krigen tatt til orde for forskjellige kulturdemokratiseringstiltak (Norsk kulturråd 1985). De pekte blant annet på at det var et mål å bringe "kunsten ut til distriktene". Planene om et "ambulerende riksteater" måtte derfor settes i verk. Man burde videre organisere "ambulerende maleriutstillinger og konserter, for å motvirke for sterk lokalisering av kulturlivet". Men det burde også ansettes reisende instruktører for amatørteater og opprettes "folkelige musikkskoler" for ungdom (samme sted:247-57). Det fantes altså ulike veier til kulturdemokratisering, både gjennom formidling av høykultur fra sentralt hold og stimulering av det lokale kulturarbeidet.

Innenfor arbeiderbevegelsen ble det også diskutert hva som var rett strategi for kulturdemokratisering. I en større kulturpolitisk debatt (1955) berømmet seinere kirke- og undervisningsminister Helge *Sivertsen* Norsk rikskringkasting for å gjøre mye for "å skapa eit rikare kulturmiljø i heile landet" (Kontakt, udatert:9). Folkeopplysningsmannen Aksel *Zachariassen* ville for sin del at den sosialistiske kulturpolitikken skulle "gjennomsyre det moderne menneske med samarbeidsånd og demokratisk samlivsevne". Han la vekt på folkeopplysning, organisasjonsarbeid og fellesskap. Sangforeninger kunne betraktes som "det neste trinn i arbeidsfolkets møysommelige klatring oppover kunststogens uendelig mange trin". Men *Zachariassen* innså samtidig at kulturdemokratisering var vanskelig: "... arbeiderpublikumets smak avviker dessverre ikke nevneverdig fra den vanlige – snarere ligger den noen streker lavere". Således ble det "ett av våre kulturproblemer at vi innenfor vår egen klasse og vår egen bevegelse både har en elite og en masse" (samme sted:12-13).

Også nordiske forskere pekte tidlig på at det var vanskelig å realisere de mest optimistiske kulturdemokratiseringsmålsetningene. Den svenske sosiologen Harald *Swedner* introduserte alt på midten av 1960-tallet begrepet "finkultur" og rettet dermed søkelyset mot de sosiale barrierene som skilte folk flest fra sentrale kulturtilbud. Han analyserte disse "barrierene" i flere arbeider, blant annet i boka "Om finkultur och minoriteter" fra 1971. Spørsmålet om sosial ulikhet i kulturbruk ble også undersøkt i flere norske studier i samme periode. Øystein *Noreng* gjennomførte en større undersøkelse for Den norske Bokklubben, der han fant klare sosiale forskjeller i lesehyppighet – både mellom folk med ulik yrkes-/klassebakgrunn, utdanningsnivå, inntekt, alder og bosted/sentralitet (Noreng 1974a og b). Han mente dessuten å finne ulike litterære lese måter i ulike samfunnsklasser, blant annet en psykologiserende og individualiserende lese måte blant lesere fra "typisk borgerlig miljø" og en sosiologiserende og historiserende lese måte blant lesere fra arbeidermiljø og dels fra bonde- og fiskermiljø (Noreng 1974a:538). De unge samfunnsvitenskapene

avdekket altså klasseforskjeller i kulturkonsum, men de kunne ikke peke ut noen snarvei til kulturelt demokrati.

Med innføringen av ”den nye kulturpolitikken” midt på 1970-tallet foretok imidlertid myndighetene en viktig kulturpolitisk kursendring i Norge (Girard 1973, Rosenlund/Wilhelmsen 1976, Mangset 1992). Nå skulle målsetningen om demokratisering av kulturen nås på helt nye måter. Hovedgrepet besto i å demokratisere kulturen ved å oppvurdere kulturaktiviteter som tidligere hadde hatt ganske lav kulturell status: Folks egen kultur, dagliglivskultur og egenaktiviteter skulle anerkjennes mer eller mindre på linje med de tradisjonelle høykulturelle aktivitetene. I den første kulturmeldingen på 1970-tallet, som ble lagt fram av statsråd Skulberg fra Senterpartiet, het det således:

Uttrykket kulturell demokratisering, eller demokratisering av kulturen, karakteriserer den form for kulturpolitikk dei fleste land hittil har lagt størst vekt på. Målet har vore å spreie kulturtilboda til alle. Men det har vist seg at dette arbeidet gir avgrensa resultat. Først og fremst har ein ikkje på denne måten greidd å stimulere den kulturelle eigenaktiviteten (KUD 1973:47).

I stedet for bare å arbeide for demokratisering av kulturen skulle man nå satse på ”verkeleg kulturelt demokrati”. Det betydde at man måtte akseptere ”andre kulturformer enn dei som hittil har vore rekna for dei mest verdifulle” (samme sted:48). Den etterfølgende arbeiderpartiregjeringen utdypet og forsterket budskapet om kulturdemokratisering og kulturell demokrati i sin tilleggs-melding. Det kulturelle demokratiet måtte innebære at ”ein så stor del av folket som mogleg er med og formar kulturen og prioriterer det kulturarbeidet som får offentleg stønad. I praksis vil dette gjerne føre til eit utvida kulturomgrep” (KUD 1974:22). Men regjeringen var også opptatt av hvordan man kunne bygge ned barrierene mellom folk flest og høykulturen: ”Vi veit at høgstatusgruppene jamt over går mykje meir på konsertar, kunstutstillingar og i teater enn lågstatusgruppene” (samme sted:23). Her var det behov for mer forskning. Men man advarte også ”mot urealistisk optimisme i dette arbeidet”. Ifølge meldingen måtte vi ”godta at mange menneske ikkje vil vere interesserte i eller mottakelege for kulturelle tilbod enda om tilhøva blir lagde godt til rette for dei. Ingen bør tvingast til kulturelle aktivitet” (samme sted:23). Tilleggsmeldingen rettet også søkelyset mot kjønnsforskjeller i kulturbruk og mot kulturaktivitetene til særskilt utsatte grupper. De to kulturmeldingene tidlig på 1980-tallet, kirke- og undervisningsminister Førdes melding fra 1981 (KUD 1981) og kulturminister Langslets korte tilleggsmelding fra 1983 (KVD 1983), føyde til lite nytt i forhold til kulturmeldingene fra 1970-tallet. Ja, Langslets melding sa i det hele tatt lite om spørsmålet om demokratisering av kulturen.

Man kan si at 1970-tallets nye kulturpolitikk innebar at man satset på kulturdemokratisering gjennom kulturel relativisering. Den nye kulturpolitikken hentet dels inspirasjon fra samfunnsvitenskapelig kulturel relativisme og subkulturforskning, dels fra venstrepopulistiske strømninger i samtidens politiske liv (jf. EU-debatt og distriktpolitisk optimisme) og dels fra talsmenn for folkelig kultur/populærkultur i den nordiske kulturdebatten (jf. Nermann 1964, Jor 1969). Det er også et slektskap mellom disse strømningene og interessen for vanlige folks kultur (”culture is ordinary”) innenfor britiske ”cultural studies” på 1970- og 80-tallet, jf. foran. Den ”nye kulturpolitikken” var langt fra særnorsk som offentlig kulturpolitisk strategi. Tilsvarende ambisjoner om å demokratisere kulturen ved å utvide kulturbegrepet og oppvurdere den lokale og folkelige kulturpolitikken gjorde seg gjeldende i mange land i samme periode (Girard 1973).

Målet om å gi alle befolkningsgrupper like gode muligheter til å oppleve høykulturelle tilbud (”demokratisering av kulturen”) ble likevel ikke forlatt, verken i Norge eller andre land. De mange kulturstatistiske undersøkelsene som SSB har gjennomført siden 1970-tallet (jf. seinere),

kunne vise i hvilken grad man lyktes. Men det er også gjennomført en del andre norske undersøkelser av kulturbruk og sosial ulikhet siden den nye kulturpolitikken ble innført. Ingen annen norsk by har fått befolkningens kulturbruk så grundig gjennomanalysert som Stavanger i de siste 40 åra. Det begynte med det såkalte "Kulturprosjektet" fra tidlig på 1970-tallet, med Lennart Rosenlund som prosjektleder. Her ble det blant annet gjennomført en større undersøkelse av den voksne befolkningens kultur- og fritidsaktiviteter (Rosenlund/Wilhelmsen 1976, Mangset 1981). En ny sammenlignbar undersøkelse ble deretter gjennomført i 1994-96 (Rosenlund 1998, 2000) og enda én i forbindelse med evalueringen av Stavanger som europeisk kulturby i 2008 (Berg/Rommetvedt 2009). Den første Stavanger-undersøkelsen dokumenterte klare forskjeller i kulturaktivitetsmønstre etter sosial klasse, utdanningsnivå, alder og dels ut ifra kjønn (Mangset 1981). Da Rosenlund gjennomførte en tilsvarende ny undersøkelse midt på 1990-tallet, fant han for det første ingen påtakelige tegn på at de sosiale forskjellene i kulturbruk var i ferd med bygges ned eller forsvinne, for det andre at det hadde skjedd en horisontal differensiering innenfor de sosiale elitene i Stavanger siden 1970-tallet: Mens de sosiale elitene den gangen hadde vært relativt integrerte, hadde det nå skjedd en klarere deling i en særskilt økonomisk og en særskilt kulturell elite: "Grovt og forenklet kan man si at vi i den øvre og økonomiske delen av rommet finner de suksessrike, 'nyrike' sosiale klatrerne, mens vi i den kulturelle delen finner de deklasserte barna til det gamle, 'dannede' borgerskapet", skriver Rosenlund (1998:69).

Slike litt nedslående sosiologiske undersøkelser har kanskje bidratt til mer beskjedne offentlige kulturdemokratiseringsmålsetninger. I kulturminister Kleveland's kulturmelding fra 1992 het det at "[s]elv om flere benytter de større kulturinstitusjonenes tilbud i dag enn på 1970-tallet, synes publikum og deltakere fremdeles å bli rekruttert fra de samme grupper i samfunnet" (KD 1992:28). Meldingen konstaterte at det hadde "foregått en viss geografisk utjevning av kulturtilbudene her i landet". "Imidlertid har lite skjedd når det gjelder utjevning på tvers av sosiale skillerlinjer" (samme sted:49). For øvrig var ikke demokratisering av kulturen noe hovedtema i denne meldingen.

Regjeringen Bondevik's kulturmelding fra 2003 inneholder på sin side en grundig og innsiktsfull framstilling av sosiale og kulturelle mønstre når det gjelder kulturbruk. Den drøfter blant hva økt individualisering og etnisk mangfold har hatt å si for folks kulturaktiviteter. Men "[h]ovudresultata frå desse analysane tyder likevel på at tradisjonelle sosiale og kulturelle strukturar stadig er med på å avgjere den kulturelle identiteten til einskildmennesket, sjølv om det fins avvik", ble det framholdt i meldingen (KKD 2003:32). Bondevikregjeringen så også tendenser til utvikling av "spesialiserte kulturfellesskap som til dels erstattar dei store tradisjonelle fellesskapa". Men heller ikkje denne meldingen presenterte sterke konkrete virkemidler for å fremme demokratisering av kulturen.

2.7 Kulturpolitisk lærdom av forskningen: Stabilitet eller endring?

Flere franske kulturforskere har som nevnt foran gitt uttrykk for pessimisme når det gjelder muligheten til å demokratisere kulturen (Donnat 1998, 1999, Passeron 2003). De har – ofte med referanse til tradisjonen etter Pierre Bourdieu (1930-2002) – lagt vekt på at de sosiale ulikhetene når det gjelder kulturbruk, har en tendens til å reproduseres. Dubois (2003) peker på at forskning og utredning på dette feltet har beveget seg fra å bli betraktet som et redskap for kulturdemokratisering til et argument *mot* den offentlige kulturpolitikken overhodet: Til å begynne med kunne gjennomføring av kulturbruksundersøkelser bidra til å legitimere den offentlige kulturpolitikken. De

avslørte en sosial ulikhet som måtte møtes med offensive kulturpolitiske tiltak (jf. Malraux' kulturhus i Frankrike og den "nye kulturpolitikken" i Norge). Men når vedvarende undersøkelser viste at de kulturpolitiske tiltakene hadde liten effekt, kunne undersøkelsene snarere brukes som argumenter *mot* en offentlig kulturpolitikk: De ulikhetsskapende strukturene besto, trass i iherdige og velmente kulturpolitiske tiltak. Hvorfor skulle staten da blande seg inn i våre kulturliv (jf. blant andre Fumaroli 1991)?

Andre kulturforskere har imidlertid hevdet at man *kan* registrere større og mer grunnleggende endringer i folks kulturbruk de seinere åra. For det første hevder mange samtidskulturanalytikere at vi nå er inne i en epoke der våre liv er langt mindre bestemt av tradisjonelle sosiale strukturelle faktorer som klasse, bosted og kjønn enn før. Vi lever nå i stedet i en epoke preget av individualisering; det vil si at vi hele tiden må foreta selvstendige og usikre valg i en stadig foranderlig verden (Giddens 1991). Vi er inne i en periode preget av "refleksiv modernisering", og "[t]he reflexive modernization thesis has for its core assumption the *Freisetzung* or progressive freeing of agency from structure", skriver Lash (1994:119).

For det andre har postmoderne teoretikere hevdet at skillet mellom høy- og lavkultur for lengst har brutt sammen og ikke lenger gir mening. Featherstone (1991:7) beskriver blant annet følgende kjennetegn ved postmodernismen: "The effacement of the boundary between art and everyday life; the collapse of the hierarchical distinction between high and mass/popular culture; a stylistic promiscuity favouring eclecticism and the mixing of codes ...". Også Barker (2004:63) hevder at "a new set of theorists argued that there were no legitimate grounds for drawing these lines between the worthy and the unworthy". De mener altså at *kulturtilbudene* ikke kan rangeres på samme entydige måte fra høyverdig til verdiløs, som for eksempel Matthew Arnold hevdet.

For det tredje hevder en del sosiologer at den gamle elite-massemodellen ikke lenger egner seg til å beskrive og forklare den sosiale differensieringen av folks kulturadferd. Det er særlig grunn til å merke seg Richard Petersons "omnivore"-teori. *Peterson* benekter ikke at de tradisjonelle skillelinjene mellom høy- og lavkulturell adferd langt på vei består. Men han observerer også at elitenes kulturinteresser utvides til ikke bare å omfatte tradisjonell høykultur, men også til ulike typer "populærkultur". Eliten er blitt kulturelt "altetende" (omnivorous). På den andre siden består ikke folk flest av en bred og udiffereinsierte konsumerende masse, men i stedet av segmenterte og adskilte smaks- og adferdskulturer, ifølge Peterson. Hver og en har en mer ensidig kulturell smak (univorous). Således kan

the elaborated musical taste code of the omnivore member of the elite (...) acclaim classical music and yet, in the proper context, show passing knowledge of a wide range of musical forms. At the same time persons near the bottom of the pyramid are more likely to stoutly defend their restricted taste preference, be it religious music, country music, the blues, rap, or some other vernacular music, against persons espousing other lower status musical forms (Peterson 1992:255).

3. Sosiologiske tilnærminger til sosial ulikhet når det gjelder kulturbruk

3.1 Klassikere om klasse og kultur

Den kulturpolitiske diskusjonen om demokratisering av kulturen preges av ulike sosiologiske perspektiver og teoritradisjoner. Forskjellige sosiologiske forståelser av sosial ulikhet i kulturbruk kan knyttes til klassiske sosiologiske klasse- og lagdelingsteorier.

Den marxistiske klasses teorien la for det første avgjørende vekt på at systematisk sosial ulikhet i fordeling av goder og byrder var forankret i folks plassering i den økonomiske samfunnsstrukturen (Aron 1967). Systematiske forskjeller når det gjelder kulturinteresser og kulturbruk, avspeilte dermed også langt på vei folks plassering i den økonomisk baserte klassestrukturen. Max Weber (1864-1920) formulerte en mer differensiert klasse- og lagdelingsteori, der de sosiale ulikhetene kunne ha forskjellig grunnlag: De kunne springe ut av forskjeller både når det gjaldt økonomisk, sosial og politisk makt. Ulikheter i ”klasseinteresser”, ”stands-ære” og partiinteresser hadde dermed basis i selvstendige lagdelingsdimensjoner. Disse dimensjonene representerte ulike grunnlag for hierarkisering. Weber (1971) skilte således mellom sosiale hierarkier forankret i ”klasser”, ”stender” og ”partier”. Den eliteteoretiske tradisjonen, med Vilfredo Pareto (1848-1923), Gaetano Mosca (1848-1941) og Robert Michels (1876-1936) i spissen, gikk ut ifra at ulik fordeling av generell makt dannet grunnlaget for systematisk sosial ulikhet i samfunnet. Eliteteoretikerne var tilbøyelige til å se denne ulikheten som uavvendelig (Bottomore [1964]1979). Innenfor denne tradisjonen har enkelte skilt mellom en integrert og maktfull elite på den ene siden og en udiffereensiert og maktesløs masse på den andre. Som nevnt foran finner vi referanser til en slik elite-massemodell også innenfor den sosiologiske forskningen om kulturbruk og sosial ulikhet (jf. Peterson 1992). Norsk-amerikanske Thorstein Veblen (1857-1929) rettet for sin del søkelys mot det ”iøynefallende forbruket” som et kulturelt maktmiddel for å markere avstand til de lavere klasser (Veblen ([1899]1970). Det er faglige berøringspunkter mellom Veblen og både webertradisjonen og den eliteteoretiske tradisjonen. Men de klassiske klasse- og eliteteoretikerne skiller seg fra hverandre når det gjelder hvilke dimensjoner de mener best forklarer sosial ulikhet i samfunnet – og dermed også hva som er det viktigste grunnlaget for sosial ulikhet i kulturbruk.

Pierre Bourdieu – den viktigste sosiologiske referansen når det gjelder kulturbruk og sosial ulikhet – sto i gjeld til alle disse tradisjonene, men antakelig mest til Weber-tradisjonen. Alle de forannevnte tradisjonene bygger på et slags subkulturelt perspektiv, i den forstand at man betrakter de ulike kulturaktivitetsmønstrene som uttrykk for integrerte subkulturer eller livsstiler med basis i reelle interessegrupper, det være seg økonomiske klasser, sosiale statusgrupper, politiske interessegrupper eller makteliter. Arbeiderbevegelsens strev for å støtte opp om en særskilt arbeiderkultur i Norge i mellomkrigstida og ”cultural studies”-forskernes innsats for å synliggjøre et særskilt ”working-class life” i tiåra etter krigen skriver seg inn i samme tradisjon eller forståelse.

3.2 Kretsløp

Teorier om ”kulturelle kretsløp” representerer en litt annen tilnærming til kulturaktiviteter og sosial ulikhet. Slike teorier retter ikke bare søkelys mot kulturkonsumet, men er opptatt av hvordan konsumet inngår i et videre kommunikasjonssystem (et kretsløp), som omfatter både produksjon, distribusjon, konsumpsjon og (kanskje) feedback tilbake til produsenten (forfatteren, billedkunstneren). Litteratursosiologen Robert *Escarpit* (1958) formulerte sin teori om to separate, klassebetingede litterære kretsløp på slutten av 1950-tallet. Han hevdet at man kunne skille mellom et a) ”dannet” kretsløp, dominert av seriøse forfattere, kvalitetslitteratur, etablerte forlag, kvalitetsbokhandlere og lesere fra det kultiverte borgerskap på den ene siden, og et b) ”populært” eller ”folkelig” kretsløp, dominert av trivialforfattere, egne forlag, salg via tobakksforretninger, supermarkeder og kiosker, og folkelige lesere på den andre siden. Selv om det var snakk om relativt stabile kulturelle kretsløp, var Escarpit også oppmerksom på at såkalte ”blokkadebrytere” kunne krysse grensene og bryte ut av sine kretsløp: Charles Dickens og George Simenon (Maigret-bøkene) er eksempler på det.

Pierre Bourdieu (1993) opererer med et beslektet begrepspar når han snakker om a) ”delfeltet for begrenset produksjon” (som omfatter den høye kunsten, den seriøse litteraturen, den klassiske musikken, osv.) og b) ”delfeltet for storskalaproduksjon” (som omfatter kulturproduksjon for et massemarked). Innenfor delfeltet for begrenset produksjon er det primært de symbolske gevinstene – ikke kortsiktig markedssuksess – som teller. Her er man tilbøyelig til å fornekte økonomisk profittjag. Dette delfeltet (eller kretsløpet) preges dessuten av at man primært produserer for produsentene (forfattere skriver for andre forfattere) – ikke for et bredere publikum.

Sentralt i forskningen om kulturelle kretsløp og klassebestemte subkulturer står også forestillingen om at ulike språklige koder og konvensjoner bidrar til å opprettholde klassebarrierer i kulturlivet og dermed også til å opprettholde sosial ulikhet i kulturbruk. Basil *Bernsteins* (1924-2000) teori om en ”elaborated” og en ”restricted linguistic code” står sentralt i denne sammenhengen (Bernstein 1973). Gjennom den tidlige sosialiseringen i familie og skole ville barn fra høyere samfunns- lag ofte tilegne seg en mer kompleks og utviklet språkform – en mer ”elaborert kode” – enn arbeiderbarn, som snarere lærte seg en ”begrenset kode”. Teorien har særlig hatt betydning innenfor utdannings sosiologien, der den har bidratt til å forklare at barn med ulik sosial og kulturell bakgrunn har ulik utdannings suksess. Bernsteins kodeteori har imidlertid også fellestrekk med Bourdieus teorier om sosialisering og kulturelle skillelinjer, jf. nedenfor.

3.3 Bourdieu og Distinksjonen

Bourdieu's bok ”Distinksjonen” fra 1979 er fortsatt den viktigste internasjonale faglige referansen når det gjelder forskning om kulturaktiviteter og sosial ulikhet. For å kunne analysere de sosiale og kulturelle skillelinjene i samfunnet generelt foretar Bourdieu en ”sosiologisk konstruksjon” av samfunnet som et ”sosialt rom”, som han bruker til å beskrive klassestrukturen eller den systematiske ulike fordelingen av makt i samfunnet. Han beskriver det sosiale rommet som flerdimensjonalt. De sosiale aktørenes plassering er bestemt av mange forskjellige egenskaper, men hovedgrunnlaget for plassering i/strukturering av det sosiale rommet er knyttet til fordelingen av ”kapital”, som hos Bourdieu nærmest betyr ”verdier og ressurser” ganske allment. Kapitalbegrepet beskriver særlig relasjoner når det gjelder maktutøvelse og undertrykking. Bourdieu opererer med tre grunntyper kapital i det sosiale rommet, nemlig 1) økonomisk kapital, som er knyttet til pengeøkonomi og markeder, 2) kulturell kapital, som er forankret i kulturlivets institusjoner og prak-

sisområder, og 3) sosial kapital, som har å gjøre med den rollen sosiale nettverk, kontakter, informasjon og bekjente spiller i sosial maktutøvelse. I tillegg til de tre forannevnte kapitaltypene opererer Bourdieu dessuten med 4) et fjerde kapitalbegrep – symbolsk kapital. Han betegner den symbolske kapitalen som ”en kapital av anerkjennelse som gjør det mulig for vedkommende å utøve symbolske virkninger” (Bourdieu 1996:89).

I Distinksjonen viser Bourdieu at det er en tett sammenheng mellom klassestruktur og kulturbruk – eller sagt på en annen måte – en ”homologi” (et samsvar, en overensstemmelse) mellom det kulturelle og det sosiale hierarkiet. Samsvaret mellom klasse, kulturell smak og kulturelt forbruk ”reproduseres” gjennom sosialisering i familie og skole – og etableres som en nærmest ubevisst handlingsdisposisjon hos den enkelte (”habitus”). Det er typisk for kultureliten at den har en estetisk distanse til sitt kulturforbruk.

Begrepet ”kulturell kapital” forutsetter at det fins en særskilt ”legitim kultur” – det vil si visse kulturinstitusjoner, kulturytringer og praksiser med særskilt prestisje. Tradisjonelt har den legitime kulturen i vår type samfunn vært knyttet til de høykulturelle institusjonene og praksisene, for eksempel til toneangivende kulturinstitusjoner innenfor teater, billedkunst og musikk (noe som blant annet gir seg uttrykk i betydelig offentlig verdsetting og subsidiering av disse institusjonene). Den kulturelle kapitalen omfatter da de særskilte kunnskapene – den særskilte distinksjonskompetansen, de forståelseskategoriene og internaliserte kodene – som en må tilegne seg for å beherske den legitime kulturen. Tilgang til en slik kulturell kapital kan vi dels få gjennom den kulturelle ”arven” fra opphavsfamilien og dels gjennom utdanningssystemet. Slik sett blir den sosiale ulikheten i folks kulturaktivitetsmønster å forstå som et uttrykk for den legitime kulturens dominerende stilling. Man bør være født inn i rett familie for å få tilgang til den.

3.4 Utfordringer til Bourdieu-tradisjonen

Bourdieus teorier om disse spørsmålene – slik de framgår av Distinksjonen og andre publikasjoner – er fortsatt både toneangivende og omstridte. De har møtt flere faglige utfordringer de seinere åra: For det første blir det stilt spørsmål ved om ikke tendensene til individualisering og fristilling i det seinmoderne samfunnet har gjort Bourdieus teorier på dette punktet avleggse (jf. Giddens 1991). For det andre blir det ofte hevdet – ikke minst fra postmoderne teoretikere – at det skarpe kvalitetsskillet mellom høy- og lavkultur er brutt sammen (Featherstone 1991, Barker 2004). For det tredje blir det gjerne innvendt at den tradisjonelle høykulturen nå er blitt marginalisert som distinksjonsmiddel, og at middel- og overklassen har utvidet sitt kulturelle repertoar til å omfatte både høy- og populærkulturelle ytringer, kort sagt at de er blitt kulturelt ”altetende” (omnivore, Peterson 1992).

Flere forskere – både innenfor og utenfor Bourdieu-tradisjonen – har dessuten reist tvil om den generelle/universelle relevansen av Bourdieus teorier: Disse teoriene, som legger så stor vekt på den sosiologiske reproduksjonen av klasseforskjeller og kulturelle hierarkier, kunne vel ha sin gyldighet i Frankrike på 1960- og 70-tallet. Men har de like stor gyldighet i andre land og i andre epoker (Calhoun 2006, Bennett m.fl. 2009)? Gjelder ikke ulike prinsipper for sosial hierarkisering og kulturelle grensemarkering i for eksempel Frankrike og USA (Lamont 1992)? Og kan vi egentlig snakke om noen legitim høykultur i egalitære Norge (Danielsen 1998, Skarpenes 2007)? Mange sosiologiske bidragsytere har for øvrig (etter alt å dømme helt i tråd med Bourdieu-tradisjonen) pekt på at hva som oppfattes som ”høy” og ”lav” kultur, endrer seg over tid: Mens jazzen ble betraktet som populærkultur på 1920- og 30-tallet, er iallfall store deler av denne musikkformen trygt plassert innenfor høykulturen i dag. Tilsvarende hierarkisering har skjedd innenfor rockemu-

sikk og andre populærkulturelle ytringsformer. Hjelseth og Storstad (2008:47) illustrerer poenget i en artikkel:

Tradisjonelt har man skilt mellom elitekultur og populærkultur. Eksempler på elitekultur er "smal" litteratur, abstrakt bildende kunst, eksperimentelt teater, moderne ballett og opera. Eksempler på populærkultur kan være rock, revy, kriminallitteratur og ukeblader. De siste årene er imidlertid dette skillet blitt mindre tydelig, og kulturfeltet inneholder nyanser som denne distinksjonen ikke kan beskrive. I denne artikkelen beholder vi begrepet om elitekultur, men innfører et skille mellom *hipp* og *harry* populærkultur.

Bourdieu-tradisjonen utfordres altså både av forskere som mener at a) sterke tendenser til individualisering/fristilling har gjort Bourdieus teorier avleggse, b) forskere som mener at skillet mellom et høykulturelt og et lavkulturelt kulturforbruksmønster er blitt uaktuelt fordi den utdannede middelklassen er blitt kulturelt "altetende", c) teoretikere som mener at skillet mellom høy- og lavkultur ikke lenger har mening, og d) forskere som mener at Bourdieus teorier ikke har generell gyldighet utover Frankrike på 1960- og 70-tallet. Jeg kommer nærmere tilbake til noen av disse spørsmålene etter hvert.

4. Hva påvirker kulturbruk?

Empirisk oversikt

4.1 Innledning

Statistisk sentralbyrås undersøkelser av kultur- og fritidsbruk gir gode og systematiske oversikter over sosiale ulikheter i kulturbruk i Norge, med særlig vekt på ulikhet basert på alder, utdanning, inntekt, yrkesstatus/klasse, kjønn, bosted/sentralitet og avstand til kulturtilbud. Det er også gjennomført særskilte undersøkelser av kulturbruk blant personer med innvandrerbakgrunn (Vaage 2009c), av kulturbruk i Norge sammenlignet med andre land (Vaage 2010b), av hvem som sjelden eller aldri bruker kulturtilbud (Vaage 2010a), og av endring i kulturbruk over tid (Vaage 2007, 2010b). Den fagpersonen i SSB som har bidratt mest og lengst med undersøkelser på dette feltet, er statistikkrådgiver Odd Frank Vaage (jf. litteraturlista). Sosiologen Arild Danielsen har også ytt et viktig bidrag gjennom oversiktsrapporten "Behaget i kulturen" (2006). Her foretar han en mer analytisk bearbeiding og drøfting av SSB-undersøkelser om kulturbruk, supplert med analyse av data fra egne publikumsundersøkelser.

Det har imidlertid vært en svakhet ved SSB-undersøkelsene at de ofte er lite differensierte når det gjelder *typer* av kulturaktiviteter. Statistikken opererer for eksempel mange steder bare med kategorien "konsert", uten å skille mellom ulike sjangre og nivåer. Og når man i noen publikasjoner og tabeller likevel skiller mellom "klassisk musikk" og "populærmusikk", har man gruppert sammen i problematisk heterogene musikkformer, jf. nedenfor (Vaage 2007:80). Kategoriseringen av ballett/dans er også problematisk. Danielsen skriver:

Det er overraskende at SSB presenterer denne aktiviteten ("dans") under *overskriften* ballett (...). Ser vi på hva dette faktisk omfatter viser det seg at det ikke bare inkluderer "klassisk ballett", men også den svært vide kategorien "moderne ballett/dans", samt "folkedans/etnisk dans", "selskapsdans" og "annen type dans". Igjen har vi altså et eksempel på at SSBs klassifikasjonspraksis tar utgangspunkt i svært heterogene og upresise kategorier, mens SSB i presentasjonen av oversikter bruker langt mer spesifikke betegnelser (her "ballett") som kan gi svært villedende assosiasjoner (Danielsen 2006:49)

Dermed kan skillelinjer mellom høy- og lavkulturell aktivitet bli tildekket. Det er især når man skal vurdere holdbarheten av den forannevnte omnivore-hypotesen, at det kunne vært nyttig med undersøkelser som differensierte bedre mellom for eksempel ulike typer teater-, musikk-, danse- og litteraturtilbud. Kulturstatistikken er imidlertid blitt noe forbedret på dette punktet i siste versjon av Norsk kulturbarometer (Vaage 2009b).

Når en skal utforske utviklingen av ulike sosiale gruppers bruk av høykulturelle og lavkulturelle tilbud, blir det også et problem når mye av SSBs kulturstatistikk ikke skiller mellom profesjonelle kulturtilbud og amatørtilbud. Problemet gjelder særlig for "ballett-/ danseforestillinger" og "klassiske konserter o.a.". Her er "besøket delt nokså klart på midten mellom profesjonelle forestillinger og amatørforestillinger" (Vaage 2007:51). Selv om SSBs har foretatt noen analyser der de skiller mellom profesjonelle tilbud og amatørtilbud, har jeg ikke grunnlag i det foreliggende materialet til å følge opp dette skillet konsekvent i min analyse.

4.2 De mest og minst etterspurte kulturtilbudene

Som nevnt innledningsvis kan man – ut ifra en ganske enkel forståelse av målet om demokratisering av kulturen – betrakte det som en vinning om ”mange” og eventuelt ”stadig flere” bruker et kulturtilbud, selv om forskjellene mellom sosiale grupper er store og består over tid. Ifølge ”Norsk kulturbarometer 2008” fra SSB er kinoen det offentlige kulturtilbudet som flest benytter (Vaage 2009b, figur 1): 70 % av befolkningen (fra 9-79 år) hadde vært på kino siste år. Deretter kom konsert (62 %), idrettsarrangement (56 %), teater/musikal/revy (53 %), folkebibliotek (51 %), museum (43 %), kunstutstilling (42 %), tros- og livssynsmøter (39 %) og kulturfestivaler (32 %). Bare 13 % av befolkningen hadde vært på ballett- eller danseforestillinger siste år – og enda færre – bare 7 % på opera/operette.

Tallene foran handlet om *andel av befolkningen* som overhodet kommer i kontakt med de forskjellige kulturtilbudene. Hovedmønsteret er det samme – med mindre variasjoner – hvis vi også ser på *hvor ofte* folk bruker tilbudene (Vaage 2009b, jf. figur 2). Da ”rykker” idrettsarrangementer, folkebibliotek og tros-/livssynsmøter ”opp” på lista: Nordmenn går gjennomsnittlig 6,5 ganger i året på idrettsarrangementer, 5,5 ganger på folkebibliotek, 3,6 ganger på kino og 3,1 ganger på tros- og livssynsarrangementer. Derimot går de i gjennomsnitt bare 0,3 ganger i året på ballett- eller danseforestillinger og 0,1 ganger på opera eller operette. Men her dekker gjennomsnittstallene sikkert over at en ganske liten, men aktiv kjerne er svært aktive ballett-, danse- og/eller operaelskere.

4.3 Foreløpig om endring over tid

Andelen av befolkningen som deltar i offentlige kulturaktiviteter, har økt på noen kulturområder fra 1991 til 2008 (jf. kino, teater/musikal/revy, konserter og ballett- og danseforestillinger), mens den har endret seg lite på andre områder. Men ingen kulturområder har hatt påtakelig nedgang i deltakelse i den aktuelle perioden (Vaage 2009b, jf. tabell 1 og 2). Tar vi i tillegg hensyn til besøkshyppighet, er det liten endring å spore: Det er ingen dramatiske generelle endringer i den gjennomsnittlige besøkshyppigheten, bortsett fra litt oppgang i besøk på konserter og teater/musikal/revy og en viss nedgang i kinobesøk og besøk på tros- og livssynsmøter fra 1991 til 2008.

Boklesningen gikk ned på begynnelsen av 1990-tallet, men gikk seinere opp igjen: Mens 24 % leste bøker en gjennomsnittsdag i 1991, falt denne andelen til 17 % i 1997, for så å ta seg opp igjen til 24 % i 2006 (Vaage 2007:119). Men det er ingen store forandringer når det gjelder hvor mye tid gjennomsnittsleseren bruker på boklesning i samme periode (Vaage 2007, tabell 5.29).

Alt i alt kan man knapt si at endringen (økning eller nedgang) i bruk av de typene kulturtilbud som er nevnt foran, har vært så stor at den i seg selv vitner om en klar demokratisering av kulturen i løpet av den aktuelle perioden. Det er likevel verdt å merke seg endringer når det gjelder aldersfordeling blant kulturpublikum, jf. seinere.

For øvrig er ikke denne stabiliteten eller svake oppgangen i besøket på offentlige kulturtilbud av den typen vi fokuserer på her, noen selvfølge i en periode med store samfunnsendringer: Medietilbudet har vokst og blitt mer mangfoldig. Da skulle man tro at de tradisjonelle offentlige kulturaktivitetene ville komme under press og kanskje tape publikum. Den sosiale og geografiske mobiliteten har økt i en stadig mer globalisert verden. Kanskje lojaliteten til tradisjonelle nasjonale kultur-

tilbud ville svekkes? Men vi har også vært gjennom en lang periode med velstandsøkning og økt kjøpekraft. Folk har fått enda bedre råd til å forbruke kulturtilbud enn før.

4.4 Yrkesstatus

SSBs undersøkelser i perioden 1991 til 2004 viser alle – ikke overraskende – at det er forholdsvis flere høyere funksjonærer enn arbeidere som bruker de forskjellige kulturtilbudene (Vaage 2007, jf. tabell 1.12). Det gjelder på *alle* de undersøkte kulturarenaene, bortsett fra idrettsarrangementer, der det knapt er noen forskjell å snakke om. Det er også små forskjeller når det gjelder besøk på kulturfestivaler (2004-tall). Det er altså ikke bare på de (i hovedsak) høykulturelle arenaene – slik som teater, kunstutstilling, klassisk konsert, museum, ballett/dans og opera/operette – at flere av de høyere funksjonærene enn av arbeiderne deltar, men også på kino, folkebibliotek, populærkonsert, tros- og livssynsmøter og i noen grad på kulturfestivaler. Dette gir en viss støtte til omnivore-hypotesen (Peterson 1992, mer om dette seinere).

Også Norsk kulturbarometer 2008 viser at flere av de med høy⁴ enn de med lav⁵ yrkesstatus har deltatt på ulike kulturarenaer i løpet av siste år. Ifølge denne undersøkelsen gjelder det besøk på teater, musikal/revy, opera/operette, ballett/dans, konserter, kunstutstilling, museum og folkebibliotek (Vaage 2009b, jf. tabellene 9, 14, 19, 24, 29, 34 og 39). Men forskjellene mellom yrkesgrupper er ofte ikke veldig store. Og på flere kulturområder reduseres eller forsvinner forskjellene hvis man går fra å se på *andel* av befolkningen som har besøkt arenaen, til å se på *besøkshyppigheten* bare blant de besøkende. Det er for eksempel flere ivrige konsertbesøkende blant de med lav enn de med høy yrkesstatus, når vi ser isolert på de besøkende (Vaage 2009b, jf. tabell 24). Og selv om flere med høy enn med lav yrkesstatus er innom et folkebibliotek i løpet av et år, så er besøkende med lav yrkesstatus – når de først er blant bibliotekgjestene – langt hyppigere gjester enn besøkende med høy yrkesstatus (Vaage 2009b, jf. tabell 39).

De seinere SSB-undersøkelsene sier derimot ingenting om sammenhengen mellom yrkesstatus og boklesning. Tidligere undersøkelser (det vil si helt tilbake til 1970-tallet) har riktignok vist klare sammenhenger (jf. Noreng 1974a og b, Mangset 1976). Men vi vet ikke uten videre hvor sterk sammenhengen er i dag. Studier av sammenhengen mellom utdanning og boklesning gir imidlertid en pekepinn, jf. nedenfor.

Norsk kulturbarometer 2008 viste for øvrig ingen entydig sammenheng mellom yrkesstatus og besøk på idrettsarrangementer eller på tros- og livssynsmøter (Vaage 2009b, jf. tabell 44 og 54). Men på den siste arenaen var de besøkende med høy yrkesstatus hyppige deltakere. Denne undersøkelsen viste til slutt en negativ sammenheng mellom yrkesstatus og besøk på kulturfestivaler (Vaage 2009b, jf. tabell 49).

Det kan av flere grunner være vanskelig å tolke slike undersøkelser av sammenhengen mellom yrkesstatus og kulturaktiviteter. Det skyldes dels at klasse- og lagdelingsstrukturen er i stadig forandring: Hvilke holdepunkter har vi for å skille mellom ”høy” og ”lav” yrkesstatus? Det skyldes for det andre at SSB ofte plasserer høykulturelle og lavkulturelle aktiviteter innenfor samme kategorier (jf. ulike typer konserter, teater/musikal/revy og kunstutstillinger). Mer finmaskede studier

⁴ Yrkesgruppe 1 og 2 omfatter ”administrative ledere og politikere” og ”akademiske yrker” (Vaage 2009b:9).

⁵ Yrkesgruppe 6, 7 og 8 omfatter ”yrker innenfor jordbruk, skogbruk og fiske”, ”håndverkere o.l.”, ”prosess- og maskinoperatører og transportarbeidere o.l.” og ”yrker uten krav til utdanning” (Vaage 2009b:9).

kunne gitt mer nyanserte resultater. Det er for øvrig grunn til å merke seg at én yrkesgruppe, nemlig studenter og elever, peker seg ut som aktiv på de fleste kulturarenaer. Det kan tyde på at de ofte har en fri arbeids- og livssituasjon som muliggjør mye uteaktiviteter. Det tyder også at alder og utdanningsnivå påvirker kulturaktivitetsmønsteret en god del, jf. nedenfor.

For øvrig finner vi ingen konsistent tendens verken til utjevning eller utvidelse av forskjeller i kultur deltakelse mellom yrkesgrupper fra 1991-2004 (Vaage 2007, jf. tabell 1.12).

4.5 Inntekt

Yrkesstatus og inntektsnivå er ofte to sider av samme sak: De med høy yrkesstatus har for det meste høyere inntekt enn de med lav yrkesstatus. Men har egentlig inntekt i seg selv noe særlig å si for kulturbruk i den moderne velferdsstaten? Har ikke folk flest for det meste råd til å besøke de kulturtilbud de vil, bare de prioriterer dem? Mange kulturinstitusjoner, ikke minst de med høy kulturell prestisje, er jo tungt offentlig subsidierte i Norge, slik at billettprisene holdes på et relativt lavt nivå. Klassiske sosiologiske undersøkelser på dette feltet har da også vist at hva folk bedømmer som ”dyre billetter” til et kultur- eller fritidsarrangement, varierer med klassesilhørighet og avhenger av interesse. Kanskje brukes ”høye priser” fortsatt som et vikarierende argument, slik at billettpris forblir ”et alibi som skjuler mangelen på interesse” (Dumazedier/Ripert 1966:152)?

Dette kan kulturstatistikk fra Statistisk sentralbyrå vanskelig belyse. Men det går iallfall klart fram av denne statistikken (jf. tabell 1 nedenfor) at de fleste kulturaktiviteter øker med inntektsnivå: Det er mange flere av de med høy enn de med lav husholdningsinntekt som har vært på kino, teater/musikal/revy, konsert, opera/operette, utstilling, ballett/danseforestilling, museum, folkebibliotek eller idrettsarrangement siste år (2008-tall). Men tabellen viser også at sammenhengen mellom inntektsnivå og kulturbruk ikke alltid er kontinuerlig: Ofte er de med aller høyest inntekt ikke mer aktive enn de med nest høyest inntekt, mens de med nest lavest inntekt noen ganger er mer aktive enn de med tredje lavest inntekt, jf. tabell 1. Det er ellers nesten ingen sammenheng mellom inntektsnivå og besøk på kulturfestivaler eller tros- og livssynsmøter, ifølge tabellen.

Tabell 1 Andel som har vært på ulike kulturarenaer siste 12 måneder etter husholdningsinntekt. Norsk kulturbarometer 2008, Vaage 2009b.

	Under 300 000	300 000-499 000	500 000-599 000	600 000-749 000	750 000-899 000	900 000-
Kinobesøk	59 %	64 %	66 %	77 %	85 %	82 %
Teater, musikal, revy	43 %	47 %	48 %	54 %	66 %	68 %
Opera, operette	4 %	5 %	8 %	8 %	7 %	10 %
Ballett, danse- Forestilling	7 %	12 %	11 %	14 %	17 %	20 %
Konsert	53 %	65 %	61 %	62 %	72 %	68 %
Utstilling	32 %	42 %	37 %	46 %	50 %	50 %
Museum	37 %	43 %	42 %	46 %	47 %	53 %
Folkebibliotek	41 %	54 %	49 %	58 %	51 %	56 %
Idrettsarrangement	41 %	53 %	56 %	60 %	68 %	70 %
Kulturfestival	31 %	30 %	33 %	32 %	36 %	34 %
Tros- og livssynsmøte	39 %	37 %	39 %	41 %	44 %	42 %

Men bak disse generelle sammenhengene skjuler det seg andre interessante mønstre, for eksempel når det gjelder besøkshyppighet på ulike arenaer. På noen kulturarenaer er det de med *lavest* inntektsnivå som er mest aktive, hvis de først deltar på denne arenaen: Det gjelder besøk på kino, konsert, folkebibliotek og tros- og livssynsmøter, jf. tabell 2. Dette kan dels skyldes at ungdom med (foreløpig) lave inntekter er særlig aktive på disse arenaene⁶. Mye av kinotilbudet og deler av konserttilbudet tilhører den typen populærkultur som særlig appellerer til ungdom. Men det kan også skyldes at disse kulturtilbudene fanger opp de spesielt interesserte innenfor lavinntektsgrupper mer generelt. Det er særlig grunn til å merke seg at folk fra lavinntektsstatus – når de først besøker folkebibliotek – er mer aktive brukere enn folk fra høyinntektsstatus, jf. tabell 2. Besøkshyppigheten på folkebibliotek er også generelt betraktelig høyere enn for de fleste andre kulturaktiviteter. Dette vitner om folkebibliotekets særstilling som demokratisk kulturtilbud.

På den andre siden har vi idrettsarrangementene. Ikke nok med at *andelen* av befolkningen som besøker slike arrangementer, øker klart med inntektsnivå (tabell 1). Besøkshyppigheten blant de besøkende er også langt høyere i høyinntekts- enn i lavinntektsgruppene, jf. tabell 2. Dette kan betraktes som et kulturdemokratisk problem.

Tabell 2 Besøkshyppighet blant dem som har besøkt ulike kulturarenaer siste 12 måneder etter husholdningsinntekt. Norsk kulturbarometer 2008, Vaage 2009b.

	Under 300 000	300 000- 499 000	500 000- 599 000	600 000- 749 000	750 000- 899 000	900 000-
Kinobesøk	5,8	4,8	5,1	4,9	5,4	5,2
Teater, musikal, revy	2,4	2,3	2,6	2,4	2,6	3,1
Opera, operette	--	--	--	1,2	2,3	1,3
Ballett, danse- forestilling	--	1,4	--	2,0	1,8	2,4
Konsert	5,7	4,6	4,6	4,8	4,0	3,9
Utstilling	3,4	2,9	2,7	3,2	2,7	3,5
Museum	2,2	2,4	4,0	2,8	2,6	2,6
Folkebibliotek	13,4	12,1	9,6	9,3	7,4	8,1
Idrettsarrangement	7,1	9,3	11,2	12,3	12,0	15,3
Kulturfestival	1,8	1,6	1,4	2,4	1,6	1,6
Tros- og livssynsmøte	10,4	7,4	10,1	7,9	6,2	5,8

Alt i alt står det fast at det er et betydelig ”gap” mellom de med høy og de med lav inntekt når det gjelder bruk av de fleste kulturtilbud. Betyr det at ”høye priser” utgjør en reell barriere mot deltakelse, eller blir det snarere brukt som et vikarierende argument? Dette materialet gir ikke grunnlag for å trekke klare konklusjoner. Men det er grunn til å tro at lav inntekt i mange tilfeller utgjør en reell barriere mot deltakelse, eventuelt i samspill med andre faktorer. Prisen på tilbudet kan særlig hindre barn i lavinntektsfamilier fra å delta på en del kultur- og fritidstilbud som de ellers ville deltatt i. Gustavsen og Hjelmbrække (2009:12) konkluderer således – i sin studie av kommunale kulturskoler – med at: ”Forklaringen på at fattigdomsutsatte barn og unge i mindre grad enn andre barn og unge ser ut til å delta i kulturskoletilbudet, er flerdelt. Prisen ser ut til å være en sentral forklaring”.

⁶ Men ettersom bakgrunnsvariabelen er ”husholdningsinntekt”, fordeler *hjemmeværende* barn og unge seg etter husholdningens inntekt. Så den nevnte ”ungdomseffekten” bør være begrenset.

Er gapet mellom de med høy og de med lav inntekt når det gjelder kulturbruk, blitt større eller mindre i løpet av de seinere åra? Spørsmålet belyses ved hjelp av tabell 3. Forskjellen mellom de med høy og de med lav inntekt når det gjelder hvem som har besøkt ulike kulturtilbud, har faktisk krympet en del for flere aktiviteter, jf. tabell 3.⁷ Det gjelder særlig besøk på kino, teater/musikal/revy, kunstutstilling, klassisk konsert og opera/operette. ”Gapet” har derimot holdt seg stabilt eller økt litt for besøk på idrettsarrangementer, populærkonserter, ballett/dans og museum.

Tabell 3 Andel som har vært på ulike kulturarenaer siste 12 måneder. Prosentforskjeller mellom de med lav (1. kvartil) og de med høy (4. kvartil) inntekt. Endring av ”gapet” fra 1991 til 2004, basert på Vaage 2007, tabell 1.10.

	1991	1997	2004
Kino	30 %	28 %	24 %
Idrettsarrangement	23 %	23 %	24 %
Populærkonsert o.a.	13 %	10 %	14 %
Ballett/dans	7 %	7 %	9 %
Folkebibliotek	7 %	8 %	5 %
Museum	15 %	15 %	15 %
Teater/musikal/revy	30 %	22 %	21 %
Kunstutstilling	27 %	21 %	14 %
Klassisk konsert o.a.	11 %	15 %	7 %
Opera/operette	4 %	6 %	2 %

Men inntektsnivået henger ikke bare sammen med yrkesstatus; det henger også sammen med utdanningsnivå. Når mange med høy inntekt har deltatt på ulike kulturarenaer siste år, skyldes det kanskje primært at de oftere har høyt utdanningsnivå? Vaage (2007) har undersøkt hvordan utdanning og inntekt samvarierer i forhold til kulturbruk. Han konkluderer med at ”høy utdanning betyr mer for kulturbruken enn høy inntekt” (Vaage 2007:33). Vi må derfor se nærmere på hva utdanning har å si for kulturbruk.

4.6 Utdanning

Forskere og utredere bruker oftere utdanningsnivå enn inntekt og yrkesstatus som mål på sosial status i undersøkelser av kulturbruk. Men det er ikke uproblematisk, ettersom det generelle utdanningsnivået i befolkningen har økt kraftig over tid. Kan vi uten videre sammenligne et høyt utdanningsnivå på universitets- eller høyskolenivå i dag og for 15-20 år siden? Når svært mange får tilgang til høyere utdanning, taper utdanningsnivå en del av sin verdi som sosial mobilitetskanal og markør av sosial status. Utdanningsnivå blir dessuten et indirekte mål på alder, ettersom de unge oftest har høyere utdanning enn de eldre (mer om dette seinere). Et særskilt metodisk problem er at utdanningsnivå gjerne brukes helt udifferensiert i kulturbruksundersøkelser, uten at

⁷ Det vil for eksempel si at mens 55 % av de med høy inntekt mot 28 % av de med lav inntekt (prosentforskjell 27 %) hadde vært på kunstutstilling i 1991, var forskjellen mellom de med høy og de med lav inntekt sunket til 50 % minus 36 % (= prosentforskjell 14 %) i 2004.

man kan få tatt hensyn til at ulike typer (høyere) utdanning henger sammen med ulike typer kulturbruk (jf. skillet mellom økonomisk og kulturell kapital) (Nyhammer 2008, Gripsrud/Hovden 2000, Hovden 2002, Skarpenes 2007): Både Hovden og Skarpenes finner for eksempel at medisinere/medisinerstudenter oftere liker klassiske konserter og teater, mens humanister og samfunnsvitere oftere uttrykker interesse for eksperimentell kultur.

De fleste kulturbruksundersøkelser viser en klar sammenheng mellom utdanningsnivå og kulturbruk (jf. Vaage 2007 og 2009b). Ifølge Norsk kulturbarometer 2008 besøkte for eksempel klart flere av de med høy enn de med lav utdanning teater/musikal/revy, opera/operette, ballett/dans, konsert, museum og folkebibliotek, jf. tabell 4 nedenfor. Det var også en positiv, men noe svakere, sammenheng mellom utdanningsnivå og besøk på kulturfestivaler, og på tros- og livssynsmøter. Derimot var det ingen klar sammenheng mellom utdanningsnivå og besøk på idrettsarrangementer i 2008.

Når det gjelder besøkhypighet blant de besøkende, finner vi derimot ikke svært store forskjeller mellom folk på ulikt utdanningsnivå, bortsett fra at det er noen flere hyppig besøkende på konserter og museer blant de høyt enn de lavt utdannede besøkende. Det er også relativt mange med lav utdanning som går ofte på folkebibliotek.

Tabell 4 Andel som har vært på ulike kulturarenaer siste 12 måneder, etter utdanningsnivå + gjennomsnittlig antall besøk siste 12 måneder blant brukerne i parentes. Basert på Norsk kulturbarometer 2008, Vaage 2009b.

	Ungdomsskole	Videregående skole	Universitet/høgskole, kort	Universitet/høgskole, lang
Teater, musikal, revy	42 % (1,9)	51 % (2,6)	60 % (2,7)	67 % (3,2)
Opera, operette	2 % (..)	5 % (1,4)	8 % (1,4)	17 % (1,8)
Ballett, dans	7 % (..)	10 % (2,0)	15 % (1,6)	19 % (2,5)
Konserter	46 % (3,3)	61 % (4,7)	73 % (5,4)	74 % (5,1)
Kunstutstilling (billedkunst, kunsthåndverk)	23 % (3,7)	35 % (2,9)	56 % (3,0)	67 % (3,8)
Museum	29 % (2,0)	36 % (2,3)	49 % (2,6)	62 % (4,1)
Kino	53 % (5,2)	63 % (5,0)	76 % (5,6)	90 % (4,9)
Folkebibliotek	35 % (10,3)	42 % (8,3)	60 % (9,2)	70 % (8,1)
Idrettsarrangement	48 % (10,9)	55 % (12,1)	60 % (12,8)	50 % (11,0)
Kulturfestivaler	27 % (2,6)	31 % (1,6)	38 % (1,7)	38 % (1,9)
Tros- og livssynsmøter	31 % (6,0)	36 % (7,9)	42 % (9,0)	41 % (7,5)

Blir forskjellene ("gapet") i kulturaktivitetsmønster mellom de med høy og de med lav utdanning større eller mindre over tid? Skjer det en demokratisering av kulturen i denne betydningen av begrepet? Det blir belyst i tabell 5 nedenfor. Den viser utviklingen for perioden 1991-2008 av prosentforskjeller mellom a) de med lang universitets- eller høyskoleutdanning og b) de med bare ungdomsskole når det gjelder *andel* som har besøkt ulike kulturarenaer siste 12 måneder. Vi finner ingen entydig generell tendens verken til utvidelse eller innsnevring av forskjellene i kulturaktivitetsmønster mellom de med høyt og de med lavt utdanningsnivå. Forskjellene er riktignok blitt

noe mindre når det gjelder besøk på teater, musikal eller revy, på konserter og på kulturfestivaler.⁸ Men det er vanskelig å si om vi har å gjøre med tilfeldige variasjoner eller langsiktige trender. Ellers varierer ”gapet” en del fra det ene året til det andre for mange kulturaktiviteter, uten at vi kan spore noen klare tendenser (tabell 5).

Tabell 5 Andel som har vært på ulike kulturarenaer siste 12 måneder. Prosentforskjeller mellom de med bare ungdomsskole og de med lang universitets-/høyskoleutdanning. Endring av ”gapet” fra 1991 til 2008, basert på Norsk kulturbarometer 2008, Vaage 2009b.

	1991	1992	1994	1995	1996	1997	2000	2004	2008
Teater, musikal, revy	38 %		33 %			39 %	28 %	32 %	25 %
Opera, operette	13 %		8 %			9 %	12 %	8 %	15 %
Ballett, dans	11 %		7 %			8 %	6 %	11 %	12 %
Konserter	34 %		32 %			36 %	27 %	39 %	28 %
Kunstutstilling (billedkunst, kunsthåndverk)	44 %		52 %			44 %	38 %	43 %	44 %
Museum	26 %		35 %			37 %	26 %	34 %	33 %
Kino	37 %	41 %	39 %	42 %	39 %	37 %	32 %	44 %	37 %
Folkebibliotek	27 %		31 %			31 %	20 %	22 %	25 %
Idrettsarrangement	3 %		17 %			12 %	3 %	12 %	2 %
Kulturfestivaler								21 %	11 %
Tros- og livssynsmøter			8 %			9 %	6 %	8 %	10 %

Alt i alt bekrefter tabell 5 at det er nokså stabile sammenhenger over tid mellom utdanningsnivå og en rekke ulike kulturaktiviteter (beregnet på denne måten framstår imidlertid forskjellene som nokså små for kulturaktiviteter med generelt lavt besøk, slik som opera/operette og ballett/dans).

Hvis vi foretar en mer finmasket inndeling i underaktiviteter, ser vi imidlertid klarere forskjeller i aktivitet etter utdanningsnivå blant de besøkende på *noen* arenaer (bare 2008-tall).

Det er for eksempel en klart positiv sammenheng mellom utdanningsnivå og besøk på ”seriøse” konserter som klassisk/opera, kirkemusikk og dels jazz, mens det er en negativ sammenheng mellom utdanningsnivå og besøk på pop/rock- eller janitsjarkonserter (de vil si at de med lav utdanning er mest aktive) (Vaage 2009b, jf. tabell 27). Vi finner beslektede tendenser for besøk på kulturfestivaler: Besøket øker klart med utdanningsnivå når det gjelder klassiske festivaler, men synker når det gjelder pop-/rockfestivaler (Vaage 2009b, jf. tabell 52). Besøket øker med utdanningsnivå for kunstmuseer, mens det ikke er noen påtakelige forskjeller for andre typer museer, bortsett fra folkemuseer, der det er en negativ sammenheng (besøkende med høy utdanning er minst aktive) (Vaage 2009b, tabell 37). Det er til slutt en klart positiv sammenheng mellom utdanningsnivå og besøk på folkebibliotek, besøk på fag-, universitets- og bedriftsbibliotek og lån av bøker på bibliotek (Vaage 2009b, jf. tabell 42). Derimot er det, naturlig nok, flest på ungdomsskolenivå som besøker allmennskolebibliotek. Når vi slik differensierer tydeligere mellom høy- og lavkultu-

⁸ Det vil for eksempel si at mens 64 % av de med lang universitets- og høyskoleutdanning mot bare 26 % (prosentforskjell 38 %) av de med bare ungdomsskole hadde vært på teater mm i 1991, var forskjellen mellom de med høy og de med lave utdanning redusert til 67 % mot 42 % (prosentforskjell 25 %) i 2008.

relle tilbud, er det altså en tendens til at utdanning henger klart positivt sammen med høykulturelle aktiviteter og negativt sammen med mer populærkulturelle aktiviteter. Det gir støtte til en generell hypotese om at skillet mellom høy- og lavkultur fortsatt består.

Boklesning er en privat kulturaktivitet og en type mediebruk av en litt annen karakter enn de forannevnte offentlige kulturaktivitetene. Jeg har likevel tatt med boklesning her, fordi litteratur er et kulturpolitisk viktig kunstfelt. Boklesning (andel som har lest en bok en gjennomsnittsdag) henger fortsatt klart sammen med utdanningsnivå (Vaage 2007, jf. figur 5.14). De med universitets- og høyskoleutdanning leste klart oftere bøker enn de med bare videregående eller ungdomsskole. Slik var det i hele perioden fra 1991 til 2006. Samtidig ser det ut til at prosentforskjellen når det gjelder boklesning mellom de med høy og de med lav utdanning er blitt redusert en del fra 1991 til 2006. "Tilnærmingen skyldes at det har blitt flere boklesere blant dem med lavest utdanning", slår Vaage (2007:159) fast.

Men kan vi med dette konkludere med at skillet mellom høy- og lavkulturell adferd er minsket på dette feltet? Det er slett ikke sikkert. Den sosiale og kulturelle differensieringen kommer sterkere inn når vi ser på *hvilke typer litteratur* folk fra ulike sosiale lag og med ulikt utdanningsnivå leser: Mens folk med lav utdanning oftest leser norskspråklige bøker, leser folk med høy utdanning oftere bøker på fremmedspråk (Vaage 2007, jf. tabell 5.33). SSBs undersøkelser av boklesning viser for øvrig at mange av boklesernes favoritter er typiske krim-, underholdnings- og kioskforfattere, mens nokså få er typisk "seriøse" forfattere (Vaage 2007, jf. tabell 5.34 og 5.35). SSBs rapporter viser imidlertid ingen tabeller som belyser sammenhengen mellom utdanningsnivå og preferanse for litteratur på ulike nivåer i det kulturelle hierarkiet (jf. dannet eller folkelig kretsløp). Men basert på tidligere undersøkelser er det ikke dristig å anta at vi ville finne klare sammenhenger mellom utdanningsnivå og hvilke typer litteratur leserne leser (jf. Noreng 1974b, Mangset 1976, Naper 2009).

Men bokleserstatistikken åpner også for andre tolkninger. Medieforskeren Espen Ytreberg (2004) hevder at det ikke er høykulturen, men "middelkulturen" som dominerer kulturfeltet i Norge i dag, for eksempel i form av stor interesse i middelklassen for den typen underholdningslitteratur som er nevnt foran. Han mener at høykulturen er relativt avmektig og marginal i Norge: "De små intellektuelle og kunstneriske avantgardene i Norge mangler gjennomslag ikke bare overfor et større publikum, men også overfor samfunnets eliter. Isteden dominerer norsk egalitær, anti-sentralistisk politikk og norsk middelkultur", hevder han (Ytreberg 2004:14-15). Sosiologen Ove Skarpenes (2007) har formulert lignende synspunkter:

Ifølge våre data er det typiske i den norske kulturen å foretrekke underholdningskultur. Det er de færreste av våre informanter fra den utdannede middelklassen som har noe selvdanningsprosjekt hvor tilegnelse av humanistiske dannelseskultur eller modernistisk avantgardekultur inngår som en viktig del. Dette understøtter en påstand om at det ikke eksisterer en "legitim kultur" i Norge som er knyttet til en slik dannelse en gjerne forbinder med middelklassen og borgerskapet fra Frankrike (Skarpenes 2007:545-46).

Skarpenes' artikkel har skapt betydelig faglig debatt.

Alt i alt viser imidlertid SSBs undersøkelser klart at utdanningsnivå har avgjørende og nokså stabil betydning for kulturaktiviteter. Jeg kan gjøre Arild Danielsens konklusjoner til mine:

Uansett genre viser det seg å være en positiv statistisk sammenheng mellom utdanning og kunst- og kulturbruk. Høyutdanningssegmentet er også høyforbrugssegmentet. Styrken i disse sammenhengene varierer fra genre til genre, men det gjennomgående mønsteret er at utdanning er positivt korrelert med kunst- og kulturbruk. Dette er i hvert fall et mønster som går

igjen for de feltene som omfattes av SSBs kulturbruksundersøkelser, og det er grunn til å tro at dette også er tendensen innenfor mange andre felt (Danielsen 2006:92-93).⁹

Danielsen slår også fast at sammenhengen mellom utdanningsnivå og kunst- og kulturbesøk består dersom man kontrollerer for andre relevante variabler (slik som alder, yrkesstatus, bosted, inntekt, kjønn og familiefase) (samme sted). Det ser altså ut til å være en selvstendig sammenheng mellom utdanningsnivå og de fleste kulturaktiviteter.

Oppsummeringsvis kan vi altså konkludere med at utdanningsnivå har en klar betydning for de fleste kulturaktiviteter. Idrettsarrangementer utgjør et unntak. Forskjellen mellom de med høyt og lavt utdanningsnivå har holdt seg relativt stabilt over tid, men er noe redusert for besøk på teater/musikal/revy og på konserter. I begge tilfeller innskrenkes ”gapet” på grunn av økt deltakelse fra de med lavest utdanningsnivå. Når vi deler opp noen av hovedkategoriene i mer spesifiserte underkategorier, finner vi fortsatt klart positiv sammenheng mellom utdanningsnivå og ”seriøse” kulturaktiviteter, mens det er en tendens til negativ sammenheng mellom utdanningsnivå og mer populærkulturelle aktiviteter. Boklesning følger samme hovedmønster, men her gir ikke SSB-materialet grunnlag for en mer finmasket analyse av skillet mellom ”høy” og ”lav”.

4.7 Alder

Det er selvsagt mange forskjeller i kulturaktivitetsmønster mellom yngre og eldre mennesker. Og både det å være ung og det å være gammel kan – på ulike vis – skape noen problematiske hindringer når det gjelder tilgang til enkelte kulturtilbud. Men vi kan stå overfor tolkningsproblemer når vi analyserer sammenhenger mellom alder og kulturaktiviteter: Kanskje det er andre variabler – for eksempel utdanningsnivå – som slår ut? Det er kanskje ikke primært fordi de er yngre, men snarere fordi de har høyere utdanning, at yngre mennesker oftere enn eldre strømmer til en kulturaktivitet?

Det er dessuten en utfordring å skille mellom aldersforskjeller i kulturadferd som endrer seg gjennom livsløpet (livsfaseeffekter) og forskjeller som skyldes at ulike generasjoner har ulike kulturinteresser – og dermed ulikt aktivitetsmønster (generasjonseffekter): Hvis vi gikk mye på offentlig fest mens vi var unge, men holdt oss mer hjemme da vi fikk familie og ble eldre, har vi antakelig å gjøre med en *livsfaseeffekt*: Vi endrer kulturaktivitetsmønster på typisk vis med endrete livsvilkår i løpet av livet. Men når ungdom på 1960-tallet hørte mye på rockemusikk, mens eldre foretrakk Jens Book Jensen eller Jussi Björling, kan det heller være uttrykk for en *generasjonseffekt*, iallfall hvis 60-talls generasjonen fortsetter å spille rock inn i pensjonsalderen, mens Jens Book Jensen og Jussi Björling er gått i glemmeboken: Da har vi å gjøre med en alderskohort som utvikler eller oppdager en ny kulturaktivitet – og som viderefører denne interessen gjennom hele livsløpet. Det handler kanskje om mer grunnleggende og langsiktige endringer i folks kulturaktivitetsmønster.

Yngre mennesker går som regel mer ut enn eldre, men godt voksne er kanskje mer interessert i tradisjonelle kulturtilbud (som også er uteaktiviteter). Mange av de aller eldste, som har redusert førlighet, går dessuten enda mindre ut enn de middelaldrende. Slike motstridende tendenser medfører svake eller uklare sammenhenger mellom alder og noen kulturtilbud. Tabell 6 nedenfor viser således ingen klar forskjell mellom aldersgruppene når det gjelder besøk på teater, musikal og revy, bortsett fra at besøket faller noe blant de aller eldste. Ifølge Danielsen (2006:37) er således

⁹ Danielsen (2006) benytter primært SSB-undersøkelser i perioden 1991 til 2000 for sine analyser.

teaterpublikum preget av ”aldersmessig homogenitet”. Det er også svak sammenheng mellom alder og besøk på opera/operette, bortsett fra et noe høyere besøk blant de aller eldste. Det er også små forskjeller mellom aldersgrupper når det gjelder besøk på ballett- og danseforestillinger, bortsett fra at de aller yngste er litt mer aktive. Konsertbesøket varierer heller ikke mye med alder, men det er betraktelig høyere blant ungdom (16-24 år) enn blant andre aldersgrupper. Det siste kan skyldes at konsertvariabelen både omfatter klassiske konserter og populærkonserter. Ungdom besøker etter alt å dømme ofte den siste typen konserter. På tilsvarende vis er det særlig de fra 16 til 24 år som besøker kulturfestivaler, deriblant ofte pop- og rockefestivaler. Utstillingsbesøk stiger med alder, bortsett fra blant de aller eldste. Besøk på museer, folkebiblioteker og tros- og livs-synsmøter er størst blant de helt unge (9-15 år), for så å falle med alderen (dels bortsett fra blant de aller eldste). Når de tre sistnevnte kulturtilbudene har mye besøk av barn fra 9-15 år, har det trolig å gjøre med at disse institusjonene spiller en sentral rolle i barns oppdragelse/sosialisering.

Men tabell 6 dekker over viktige aldersforskjeller i kulturaktivitetsmønstre på grunn av vide kategorier, det vil si fordi høy- og lavkulturelle aktiviteter er slått sammen. Vi ser imidlertid allerede av tabellen at kinobesøket – som i hovedsak må sies å være et populærkulturelt tilbud – domineres av barn og unge. Det samme gjelder delvis idrettsarrangementer. Når vi splitter kategorien ballett- eller danseforestillinger opp i ulike underkategorier, viser det seg også at aldersprofilen varierer mye: Andelen som har vært på klassisk ballettforestillinger, øker kraftig med alder, mens andelen som har vært på forestillinger med breakdance, er størst blant de mellom 9 og 24 år, hvoretter den faller kraftig med alder (Vaage 2009b, jf. tabell 22). De eldre foretrekker altså den høykulturelle og tradisjonelle danseformen (klassisk ballett), mens de yngre er mer interessert i den populærkulturelle og nyere danseformen (breakdance).

Vi får også forskjellige aldersprofiler når vi splitter konsertbesøk opp i ulike konsertformer: Andelen som har besøkt klassisk konsert/opera, kirkemusikkkonserter, janitsjarkonserter og/eller visekonserter, øker klart med alder. Andelen som har besøkt pop-/rockekonserter, er derimot aller høyest blant 16-24-åringene, ganske høyt også blant 25-44 åringer, for så å falle klart med alder (Vaage 2009b, jf. tabell 27). Oppsummeringsvis ser vi tendenser til at de eldre foretrekker de tradisjonelle og høykulturelle, de yngre de nyere og populærkulturelle uttrykksformene.

Det er også forskjell i aldersprofil mellom ulike typer museer: Besøk på folkemuseum øker med alder, besøk på teknisk museum synker noe med alder, mens det er flest mellom 16 og 44 år som har vært på kunstmuseum (Vaage 2009b, jf. tabell 37).

I en tidligere undersøkelse viste Vaage 2007 (jf. figur 1.10) at ”andel som har vært på konsert med populærmusikk”, er på topp blant 20-24-åringene, for så å falle skarpt med alder. Men heller ikke dette skillet mellom ”klassisk konsert” og ”populærkonsert” var analytisk tilfredsstillende, ettersom pop/rock, jazz, viser, folkemusikk, korpskonserter og country/ western alle var gruppert sammen som ”populærkonsert o.a.” (Vaage 2007:80). Her hadde man åpenbart kategorisert sammen nokså heterogene musikkformer som ”populærmusikk”, som i dag ikke fortjener den fellesbetegnelsen.¹⁰

¹⁰ Jf. også Danielsen (2006:47), som kritiserer SSBs kategorisering av musikk særskilt.

Tabell 6 Andel som har vært på ulike kulturarenaer siste 12 måneder etter alder. Norsk kulturbarometer 2008, Vaage 2009b.

	9-15 år	16-24 år	25-44 år	45-66 år	67-79 år
Kinobesøk	88 %	92 %	78 %	58 %	39 %
Teater, musikal, revy	54 %	54 %	55 %	55 %	41 %
Opera, operette	5 %	4 %	5 %	7 %	12 %
Ballett, danse- Forestilling	22 %	14 %	14 %	8 %	12 %
Konsert	54 %	73 %	68 %	59 %	47 %
Utstilling	38 %	29 %	43 %	50 %	36 %
Museum	55 %	40 %	46 %	39 %	39 %
Folkebibliotek	67 %	54 %	54 %	43 %	47 %
Idrettsarrangement	69 %	64 %	60 %	49 %	35 %
Kulturfestival	26 %	51 %	34 %	29 %	18 %
Tros- og livssynsmøte	52 %	41 %	34 %	35 %	46 %

Hva så med boklesning? Ungdom leser mindre bøker enn eldre. Ifølge Vaage (2009a:87) var det en jevn økning fra de unge til eldre når det gjelder antall bøker som ble lest i løpet av siste år. Mens 16-19-åringene i gjennomsnitt leste 9 bøker i året, var tallet 16 bøker for 67-79-åringene. Som før nevnt var det en generell nedgang i nordmenns boklesning fram til midten av 1990-tallet. Så tok boklesningen seg opp igjen. Men dette oppsvinget har ikke skjedd blant de unge, det vil si de fra 16 til 24 år (Vaage 2007, jf. figur 5.13). På første del av 1990-tallet var andelen som hadde lest en bok en gjennomsnittsdag, på rundt 25 %. Fra 1997 og fram til 2006 var denne andelen falt til under 20 % (samme sted:158-59). Denne utviklingen har skapt kulturpolitisk bekymring: Står vi oppe i en varig nedgang i leserinteresse og leseferdighet i den oppvoksende generasjon på grunn av overgang til nye medier?

Danielsen (2006) har gjennomført analyser av sammenhengen mellom alder og ulike kulturaktiviteter, der han har kontrollert for effekten av andre variabler, slik som utdanning, yrkesstatus, inntekt, kjønn, familiefase og bosted. Han har dermed fått fram "nettoeffekten" av alder på forskjellige kulturaktiviteter. Flere slike aktiviteter avhenger, som vist foran, sterkt av utdanningsnivå. Gjennom kontrollen for andre bakgrunnsvariable tar Danielsen dermed særlig hensyn til at utdanningsnivået er lavere blant de eldre enn blant de yngre. Alt i alt finner han a) "en aldersmessig nokså homogen fordeling av teaterpublikum" og "en nokså vid aldersspredning blant teaterpublikum" (samme sted:39), b) en sterk effekt av alder på kinobesøket og "en utpreget tilbøyelighet til å gå på kino i 16-24-årsalderen" (samme sted:41), c) "at besøk på konserter med det som betegnes som 'populærmusikk' fortsatt i stor grad er en ungdommelig beskjeftigelse" (samme sted:47), d) at "sannsynligheten for deltagelse [på danseforestillinger] er høyest blant de yngste og lavest blant de eldste" (men det kan skyldes at showdance og breakdance er gruppert sammen med ballett) (samme sted:48), e) at "det er økende sannsynlighet for å være publikum [ved kunstutstillinger] i godt voksen alder" (samme sted: 50), f) at "sannsynligheten for å høre med blant dem som har benyttet et [klassisk konsert]tilbud, eller som benytter det ofte, er høy i de yngste aldersgruppene, for deretter å avta utover i 20-årsalderen, for så å stige igjen frem mot godt voksen alder" (samme sted:53) – og g) at museumsbesøket har en lignende profil som klassisk konsertbesøk, men det er "ingen tendens til at oppslutningen stiger med alderen for de som er over 50 år" (Danielsen 2006:56). Alt dette baserer seg på nettoeffekter av alder.

Til slutt: Skjer det viktige endringer når det gjelder aldersfordeling på ulike kulturaktiviteter? For det første er det en påtakelig endring fra 1991 til 2008 at de *eldre* er blitt mer aktive på flere arenaer: Gapet mellom de yngre og de eldre når det gjelder besøk på teater, musikal eller revy er redusert betydelig i løpet av perioden. Aktivitetsøkningen er størst blant de på 67 til 79 år (Vaage 2009b, jf. tabell 8). Besøk på opera og operette har også økt påtakelig i den eldste aldersgruppen (samme sted, jf. tabell 13). Det samme gjelder konsertbesøket. Men her har det vært økning i flere aldersgrupper, med unntak av de aller yngste (9-15 år) (samme sted, jf. tabell 23). Når det gjelder kunstutstillingsbesøk, har det derimot bare vært mindre endringer (samme sted, jf. tabell 28). Men gapet mellom de helt unge og de eldste er noe redusert når det gjelder museumsbesøk (samme sted, jf. tabell 33). Bibliotekbesøket har økt kraftig blant de eldste, mens det har stagnert eller er noe redusert blant de yngste (samme sted, jf. tabell 38). Besøket på idrettsarrangementer har falt blant de yngre og vært stabilt eller økt litt blant de eldre (samme sted, jf. tabell 43). Det er bare små endringer i aldersprofilen ved besøk på tros- og livssynsmøter (samme sted, jf. tabell 53).

Alt i alt er det aktivitetsøkningen blant de eldste som slår i øynene. Flere har spådd at vi får en særskilt aktiv og kravstor pensjonistgenerasjon framover. Økt levealder og bedre helse blant eldre nevnes ofte som forklaring, jf. debatten om den nye pensjonsreformen som er innført fra 2011. I offentlig debatt blir det også ofte hevdet at de store årskullene fra de første etterkrigsåra er, eller snart vil bli, en særlig aktiv og kravstor pensjonistgenerasjon. I så fall er det kanskje grunn å vente enda større eldrebølge blant kulturpublikum i de nærmeste åra.

For det andre ser vi som nevnt en påtakelig endring i ungdommens boklesning. Et viktig kulturpolitisk spørsmål er om boklesningen blant de unge fortrenses til fordel for andre kulturaktiviteter, for eksempel aktiviteter knyttet til teknologiske massemedier.

4.8 Kjønn

Mange undersøkelser har vist at det er skjev kjønnsfordeling på ulike arenaer i kulturlivet (jf. Lorenzen/Stavrum 2007, Kvalbein/Lorentzen 2008). Kvinner er for eksempel sterkt underrepresentert innenfor noen typer kunst- og kulturproduksjon, slik som innen komposisjon og filmskaping. Men kan kjønn også representere en barriere som begrenser deltakelse som publikum i kulturlivet? Fins det klart kjønns spesifikke kulturaktivitetsmønstre?

Ifølge Norsk kulturbarometer 2008 er kvinner overrepresentert blant publikum på de fleste kulturarenaer: Det er relativt flere kvinner enn menn som har vært på teater/musikal/revy, kunstutstilling, opera/operette, ballett/dans og folkebibliotek siste år, jf. tabell 7. På noen av disse områdene mener Danielsen det kan være rimelig å snakke om en ”feminin dominans”. Han nevner særskilt forestillinger med dans (Danielsen 2006:77). Det er også kvinneflertall på tros- og livssynsmøter, selv om forskjellene her ikke er særlig store.¹¹ Derimot er det ingen (vesentlig) forskjell mellom kjønnene når det gjelder besøk på konserter, museer eller kino. Danielsen nevner for sin del særskilt museer og kino som kulturarenaer preget av ”kjønnsmessig likevekt” blant publikum (Danielsen 2006:72-75). Tabell 7 viser for øvrig at det er forholdsvis flere menn enn kvinner som besøker idrettsarrangementer og kulturfestivaler.

¹¹ Man skulle kanskje vente et klarere kvinneoverskudd på tradisjonelle norske menighetsmøter. Men det er mulig at kvinneoverskuddet oppveies av et tilsvarende mannsoverskudd på religiøse møter blant noen grupper innvandrere.

Det går også fram av tabellen at kjønnsfordelingen blant publikum har vært relativt stabil på de fleste kulturområder i perioden 1991-2008, jf. tabell 7¹². Men en viss kvinnedominans på konserter, kino og tros- og livssynsmøter er blitt mer eller mindre jevnet ut.

Tabell 7 Andel som har vært på ulike kulturarenaer siste 12 måneder etter kjønn. Endring fra 1991 til 1997 og 2008, basert på Norsk kulturbarometer 2008, Vaage 2009b.

	1991		1997		2008	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
Teater, musikal, revy	38 %	51 %	41 %	48 %	49 %	57 %
Opera, operette	4 %	6 %	4 %	7 %	5 %	8 %
Ballett, dans	5 %	10 %	6 %	11 %	10 %	17 %
Konserter	46 %	49 %	57 %	56 %	62 %	62 %
Kunstutstilling (billedkunst, kunsthåndverk)	37 %	45 %	38 %	48 %	36 %	47 %
Museum	41 %	41 %	47 %	40 %	44 %	42 %
Kino	56 %	61 %	59 %	61 %	70 %	71 %
Folkebibliotek	46 %	52 %	46 %	58 %	45 %	58 %
Idrettsarrangement	66 %	49 %	61 %	48 %	61 %	50 %
Kulturfestivaler					35 %	29 %
Tros- og livssynsmøter	34 %	44 %	34 %	44 %	37 %	41 %

Men også når det gjelder kjønnsforskjeller, skjuler de litt for grove, overordnede SSB-kategoriene noen analytisk interessante sammenhenger. Når vi ser på undersjangre under hovedkategoriene, kommer det til syne noen mer kjønns spesifikke mønstre: Det er for det første slik at langt flere av mennene (37 %) enn av kvinnene (18 %) har vært på kino og sett krim- eller actionfilm siste år (2008-tall). Det er derimot færre av mennene (15 %) enn av kvinnene (23 %) som har på kino og sett komedie. Det er også en viss kvinnedominans når det gjelder besøk på barnefilm og sosialdrama (Vaage 2009b, jf. tabell 7).

Det er også flere av mennene (28 %) enn av kvinnene (22 %) som har vært på revy siste år, mens det er mindre kjønnsforskjeller når det gjelder andre former for teaterbesøk (Vaage 2009b, jf. tabell 12).

Det er videre langt flere av kvinnene (44 %) enn av mennene (26 %) som har vært på klassisk ballett siste år. Tendensen går i samme retning når det gjelder besøk på moderne ballett/dans: 34 % av kvinnene mot 28 % av mennene har besøkt slike forestillinger siste år. Derimot er det forholdsvis flere av mennene (24 %) enn av kvinnene (19 %) som har besøkt forestillinger med breakdance siste år (Vaage 2009b, jf. tabell 22).

Inntrykket av kjønnsbalanse blant konsertpublikumet som vi fikk av tabell 7 foran, er også noe misvisende: Det er nemlig en klar overrepresentasjon av menn blant publikum ved pop- og rockekonserter (56 % av mennene mot 47 % av kvinnene har besøkt slike konserter). Danielsen (2006:75) skriver således, med visse forbehold, at konserter med populærmusikk er preget av "maskulin dominans". Derimot er det en viss overrepresentasjon av kvinner både blant publikum

¹² I tabellen har vi bare tatt med tall fra tre år, nemlig 1991, 1997 og 2008. Det er dels for å forenkle framstillingen, dels fordi vi ikke har fullstendige tall for alle kulturområder for alle år. Dermed forsvinner noen nyanser, men hovedmønsteret i utviklingen kommer likevel tydelig fram.

på visekonserter (5 % av mennene og 9 % av kvinnene) og blant dem som går på konserter med korsang (18 % av mennene og 24 % av kvinnene) (Vaage 2009b, jf. tabell 27). Norsk kulturbarometer 2008 gir ikke grunnlag for å vurdere kjønnsforskjell i oppslutning mellom klassisk musikk og samtidsmusikk (på grunn av begrenset besøk på den siste typen konserter). Danielsen (2006) har imidlertid supplert SSB-undersøkelsene med egne data fra et mindre utvalg konserter med a) klassisk/tradisjonsorientert musikk og b) samtidsmusikk/ avantgardistisk musikk. Han finner et klart kvinneflertall blant publikum ved de første konsertene og et klart mansflertall blant publikum ved de andre konsertene. ”Dette kan indikere at kvinner i større grad slutter opp om tradisjonelle musikkformer, mens menn er i overvekt blant dem som interesserer seg for ’samtidsmusikk’”, skriver han (samme sted:82).

Det empiriske grunnlaget for denne slutningen er begrenset, men det er et interessant resonnement.

Vi finner ingen store kjønnsforskjeller når det gjelder besøk på de underkategoriene av kunstutstillinger som er oppgitt i Norsk kulturbarometer 2008. Men det kan dels skyldes at kategoriseringen ikke egner seg til å fange opp slike forskjeller. Det går likevel fram at menn (18 %) oftere enn kvinner (12 %) har vært på utstillinger av foto eller video, mens kvinner (17 %) oftere enn menn (11 %) har vært på kunsthåndverkutstillinger (Vaage 2009b, jf. tabell 32).

Når det gjelder museer, er det flere av kvinnene (34 %) enn av mennene (28 %) som har vært på folkemuseum og på naturhistorisk museum (17 % blant kvinner, 11 % blant menn). Derimot er de klar overrepresentasjon av menn blant de som har vært på teknisk museum (24 % av mennene mot 10 % av kvinnene). Det er imidlertid liten kjønnsforskjell når det gjelder besøk på kunstmuseum (Vaage 2009b, jf. tabell 37)¹³.

Kvinnedominansen synes å gjøre seg omtrent like mye gjeldende på *alle* de bibliotekarenaene som nevnes i Norsk kulturbarometer 2008 (Vaage 2009b, jf. tabell 42).

Det er også flere av mennene (70 %) enn av kvinnene (56 %) som er besøkt fotballkamper og flere av kvinnene (17 %) enn av mennene (8 %) som har vært på håndballkamper (Vaage 2009b, jf. tabell 47): Det er altså noen karakteriske kjønnsforskjeller mellom ulike deler av idrettspublikum. Men forskjellene er kanskje ikke så store at de svarer til våre mest stereotype forestillinger om kjønnskulturer i idretten?

Til slutt viser Norsk kulturbarometer at flere kvinner (12 %) enn menn (8 %) har besøkt kulturfestivaler med klassisk musikk. Det samme gjelder jazzfestivaler (15 % av kvinnene mot 11 % av mennene). Derimot er det langt flere av mennene (40 %) enn av kvinnene (29 %) som har vært på pop-/rockefestivaler (Vaage 2009b, jf. tabell 52).

Alt i alt kommer det til syne noen mer ”kjønnsstereotype” forskjeller i besøksmønster når vi ser nærmere på særskilte underkategorier av kulturtilbud: Krim- og actionfilmer, tekniske museer, breakdance, fotball og pop-/rockekonserter hører mer hjemme i den ”maskuline sfæren”, mens filmkomedier, klassisk ballett og håndball hører mer hjemme i den ”feminine sfæren”. Samtidig er det verdt å huske på at skillelinjene på ingen måte er absolutte: En god del menn går på forestil-

¹³ Danielsen (2006:74) mener at det er grunn til å anta at tilbudet av billedkunstmuseer ”har særlig appell til kvinner”, ettersom billedkunstutstillinger har relativt høyere besøk av kvinner enn av menn. Men data fra Norsk kulturbarometer 2008 tyder på at dette ikke nødvendigvis er tilfellet: Selv om det er en viss kvinnedominans på *kunstutstillinger* (tabell 29), er det kjønnsmessig likevekt på *kunstmuseer* (tabell 37), ifølge denne kilden.

linger med klassisk ballett og/eller utstillinger av kunsthåndverk, en god del kvinner ser på krim- og actionfilmer og/eller pop- og rockekonsserter, osv.

Når det gjelder boklesning, er hovedmønsteret ganske entydig: Kvinner leser mest bøker. I vår sammenheng er det lesning av skjønnlitteratur som er mest interessant. Men det er jevnlig (hele perioden fra 1994 til 2006) en klart høyere andel av de kvinnelige enn av de mannlige leserne som har lest romaner/noveller en gjennomsnittsdag (Vaage 2007, jf. tabell 5.31). For øvrig er det noen interessante forskjeller mellom mannlige og kvinnelige lesere når det gjelder måten de skaffer seg bøkene på: Kvinner skaffer seg oftere bøker via bokklubb eller ved lån av andre enn menn gjør (2004-tall). Menn skaffer seg derimot oftere bøker via bokhandel, kiosk eller som gave enn kvinner gjør (Vaage 2007, jf. tabell 5.32).

Vår overordnede problemstilling er å undersøke om det fortsatt gjør seg gjeldende et klart skille mellom et høykulturelt og et lavkulturelt kulturaktivitetsmønster, og i hvilken grad ”demokratisering av kulturen” i det hele tatt er mulig. Ut ifra et slikt perspektiv hadde det vært ønskelig med tilgang til empiriske data om forholdet mellom kjønn og lesning av ulike typer høy- og lavkulturelle litteratur: Er det forholdsvis flere kvinner enn menn som leser historisk orientert underholdningslitteratur? Er det forholdsvis flere menn enn kvinner som leser krim- og spenningsorientert underholdningslitteratur? Er det forholdsvis flere kvinner enn menn som leser ulike typer ”seriøs” skjønnlitteratur? Dessverre fins det ingen offentlig statistikk som kan belyse slike spørsmål. Slike kategoriseringer ville selvsagt også være metodisk problematiske – og kanskje kontroversielle.

Den offentlige kulturstatistikken inneholder imidlertid undersøkelser av sammenhengen mellom kjønn og bøkens originalspråk, noen som gir et visst indirekte inntak til de samme spørsmålene. Det viser seg at kvinnene oftere enn mennene leser bøker som opprinnelig er skrevet på norsk, mens mennene oftere enn kvinnene leser bøker som opprinnelig var skrevet på engelsk/amerikansk (Vaage 2007, jf. tabell 5.33). Kanskje er det den angloamerikanske underholdningslitteraturen som særlig slår ut her? Vi ser at det også særlig er de yngre som leser engelsk/amerikansk litteratur (samme sted). Det kan være at vi her særlig har å gjøre med en maskulin, ungdommelig interesse for angloamerikansk underholdningslitteratur. Men strengt tatt har vi ikke tilgang til data som kan underbygge denne hypotesen ytterligere.

4.9 Bosted

Hvor man bor, har betydning for kulturaktivitetsmønsteret. Avstand til/tilgjengelighet av ulike typer kulturtilbud betyr selvsagt mye. Det er ofte lang avstand til institusjonaliserte høykulturtilbud i spredtbygde strøk, selv om vi har en sterk tradisjon for geografisk kulturdemokratisering i Norge (jf. Riksteateret, Rikskonsertene m.fl.). Det profesjonelle kunstneriske kulturtilbudet er i det hele tatt mye konsentrert til byene, især til hovedstaden (Mangset 1997, Heian m.fl. 2008). Derimot står ofte amatørkulturen relativt sterkt i mer spredtbygde strøk. Vi må også regne med at bosted påvirker kulturaktiviteter i samspill med andre faktorer: Utdanningsnivået er oftest høyere i byene og yrkesstrukturen annerledes enn på landsbygda. Derfor vil også viktige kulturelle forskjeller mellom sentrale og mer perifere bostedsmiljøer kunne påvirke kulturaktivitetsmønsteret.

Her skal jeg ikke foreta noen nyansert analyse av samspillet mellom disse forskjellige bakgrunnsfaktorene. Vi ser imidlertid av tabell 8 at det er en viss sammenheng mellom bosted/sentralitet og de fleste kulturaktiviteter: Større andel av de som bor i tettbygde strøk, særlig tettbygde strøk med 100 000 innbyggere eller mer (altså større byer i norsk målestokk), har deltatt på ulike typer kulturaktiviteter i året som er gått. Sammenhengen er tydelig for besøk på kino, opera/operette, bal-

lett/danseforestilling, museum og utstilling. Når det gjelder besøk på teater, musikal eller revy, er det særlig folk i spredtbygder som skiller seg ut med noe lavere andel besøkende. Derimot når slike tilbud fram til mange i både mindre og større tettbygde strøk. Det er små forskjeller mellom besøksandel i sentrum og periferi for folkebibliotek, idrettsarrangementer og kulturfestivaler, mens det er en negativ sammenheng mellom bosted og besøk på tros- og livssynsmøter. Her er andelen som har besøkt denne arenaen, større i spredtbygde enn i tettbygde strøk.

Alt i alt bekrefter tabell 8 at folks kulturaktiviteter klart påvirkes av bosted (sentrum-periferi). Men – iallfall så lenge vi tar utgangspunkt i ganske vide aktivitetskategorier – er ikke forskjellene dramatisk store. Sentraliseringen er etter alt å dømme langt sterkere på den kulturelle produksjonssiden, det vil si når det gjelder skapende kunstnere og viktige kulturinstitusjoner (jf. Mangset 1997, Heian m.fl. 2008).

Tabell 8 Andel som har vært på ulike kulturarenaer siste 12 måneder, etter bostedsstrøk. Norsk kulturbarometer 2008, Vaage 2009b.

	Tettbygd 100 000 +	Tettbygd 20 000-99 000	Tettbygd under 20 000	Spredtbygd
Kinobesøk	83 %	75 %	69 %	59 %
Teater, musikal, revy	59 %	58 %	53 %	46 %
Opera, operette	10 %	7 %	6 %	3 %
Ballett, danse- Forestilling	18 %	15 %	12 %	9 %
Konsert	67 %	65 %	63 %	54 %
Utstilling	49 %	47 %	39 %	36 %
Museum	51 %	45 %	41 %	39 %
Folkebibliotek	55 %	51 %	51 %	49 %
Idrettsarrangement	53 %	58 %	59 %	53 %
Kulturfestival	34 %	35 %	30 %	31 %
Tros- og livssynsmøte	35 %	36 %	41 %	44 %

Har det så skjedd noen viktige endringer over tid mellom sentrum og periferi når det gjelder deltakelse på ulike kulturarenaer? Vaage (2007) har vist at *avstanden* til kulturtilbud har betydning for aktivitetsnivået. Men han finner ingen konsistent tendens til at betydningen av avstandsfaktoren har endret seg over tid (det vil her si fra 1991 til 2004).

Vaage (2007:52) har også undersøkt forskjellen mellom sentrum og periferi når det gjelder bruk av profesjonelle kulturtilbud særskilt. Han finner for det første ”at storbybefolkningen i langt større grad bruker profesjonelle kulturtilbud enn personer som bor i spredtbygde strøk”. Forskjellen er størst når det gjelder besøk på kunstutstillinger og klassiske konserter, minst når det gjelder populærkonserter. Vaage forklarer dette med konsentrasjonen av profesjonelle kulturtilbud til storbyene. Han spør så om ”kommersialiseringen innen kulturområdet ville føre til et mer omfattende profesjonelt tilbud også for bygdefolket”, men han finner ingen entydig tendens i den retning, bortsett fra i noen grad når det gjelder klassiske konserter (Vaage 2007:53).

4.10 Etnisitet. Innvandrerbefolkningen.

Innvandring er blitt et stadig mer påaktet samfunnsspørsmål (også kulturpolitisk) i de vestlige land i de seinere åra. Så også i Norge. I hvilken grad utgjør status som innvandrere en barriere når det gjelder deltakelse i kulturlivet? Deltar innvandrere mindre, mer eller omtrent like mye i forskjellige kulturaktiviteter som den norske befolkningen generelt? Virker klassiske sosiologiske variabler som utdanningsnivå, alder og kjønn likedan på kulturaktivitetsnivået blant innvandrere som blant nordmenn flest? Og i hvilken grad fungerer deltakelse i kulturlivet som en vei til integrasjon inn i norsk kultur- og samfunnsliv for ulike innvandrergrupper – eventuelt som arenaer for segregasjon i separate etniske subgrupper? Dette er åpenbart brennbare spørsmål når man skal drøfte demokratisering av kulturen i dagens Norge.

Men innvandrere og innvandrere kan jo være så mangt, fra arbeidsinnvandrere i høystatusyrker fra kulturelt nærstående land til arbeidsløse flykninger fra land som står Norge kulturelt fjernere. Termen ”innvandrere” favner altså folk med svært forskjellig sosial status og med ulik grad av norskulturell kompetanse. Vår framstilling her gir bare rom for å skissere noen hovedmønstre, ikke for en nyansert drøfting av forskjeller innenfor innvandrerbefolkningen.

Statistisk sentralbyrå har gjennomført særskilte undersøkelser av kultur- og mediebruk blant folk med innvandrerbakgrunn (Vaage 2009c). De avgrensner seg til innvandrere som har bodd minst 3 år i Norge. Ettersom undersøkelsene ble gjennomført med spørreskjema på norsk, ble også innvandrere som slett ikke behersker norsk, i praksis holdt utenfor. Alt i alt er altså ikke de aller ferskeste og minst integrerte innvandrergruppene med i materialet som presenteres nedenfor. Norsk-fødte med to innvandrerforeldre var derimot med. SSB har avgrenset undersøkelsene til aldersgruppene fra 9 år til 59 år, ettersom en relativt liten del av innvandrerbefolkningen er over 59 år. I mye av tabellmaterialet sammenligner SSB a) hele befolkningen i Norge (inkludert innvandrerbefolkningen) med b) folk med innvandrerbakgrunn fra Asia, Afrika, Latin-Amerika, Europa utenom EU/EØS og c) folk med innvandrerbakgrunn fra EU/EØS, USA, Canada og Australia. Denne inndelingen har erstattet den tidligere inndelingen i ”vestlige”/”ikke-vestlige” innvandrere. Inndelingen avviker også noe fra denne tidligere inndelingen ved at innvandrere fra nye EU-land som Polen, Bulgaria og Romania nå er med i den kategorien som tidligere ble kalt ”vestlige innvandrere” (Vaage 2009c:5). Den nye kategoriseringen kan vel ses på som et eksempel på eufemisering: Skillet mellom vestlige og ikke-vestlige innvandrere kan ha blitt forlatt fordi det kunne oppfattes å ha et paternalistisk/imperialistisk islett. Enda mer politisk ukorrekt enn ”vestlig” ville kanskje ”fremmedkulturell” vært. Men samtidig ønsker antakelig SSB med den nye kategoriseringen å fange opp noen av de samme skillelinjene når det gjelder kulturell avstand og forskjeller i velferdsliv som de forannevnte kategoriene fanget opp. Når en skal analysere tabellmaterialet nedenfor, er det likevel viktig å huske på at vi har å gjøre med svært vide og heterogene hovedkategorier.

Tabell 9 viser at færre av de med innvandrerbakgrunn fra Asia, Afrika mm deltar på noen kulturarenaer, særlig på mer eller mindre høykulturelle arenaer som teater/musikal/revy, kunstutstilling og konsert. Det er også færre i denne kategorien innvandrere som har vært på kino og på idrettsarrangementer siste år. Men det er samtidig slående at forskjellene mellom denne innvandrergruppen og Norges befolkning generelt for flere aktiviteter del ikke er så veldig store, og at på noen arenaer deltar disse innvandrerne *mer* enn den norske befolkningen generelt: Andelen innvandrere fra Asia, Afrika mm som har vært på museum siste år, er for eksempel nesten like høy som for folk flest i Norge. Og det er forholdsvis flere deltakere blant innvandrere fra disse landene enn blant nordmenn flest som har besøkt folkebiblioteker, kulturfestivaler og tros-/livssynsmøter siste år. Det er dessuten verdt å merke seg at de av innvandrerne som besøker folkebiblioteker eller

tros- og livssynsmøter, gjør det langt *oftere* enn folk flest i Norge. Særlig gjelder dette for innvandrere med bakgrunn fra Asia, Afrika mm. Folkebiblioteker og tros- og livssynsarenaer er altså helt sentrale møteplasser for mange innvandrere.

For øvrig ser vi at de mer ”vestlige” innvandrerne, det vil si innvandrere fra EU/EØS, USA, Canada og Australia, er *mer* aktive enn den norske befolkningen generelt på flere kulturarenaer. Det gjelder besøk på museer, kunstutstillinger, ballett-/danseforestillinger og opera/operette. Denne kategorien innvandrere er på nivå med den norske befolkningen generelt når det gjelder besøk på kino og konserter. Når de ”vestlige” innvandrerne deltar såpass bredt på ulike kulturarenaer som de gjør, kan det både skyldes relativt høy yrkes- og utdanningsmessig status blant mange av dem og liten kulturell avstand fra det kulturlivet som tilbys i Norge.

Når også innvandrere fra Asia, Afrika mm viser seg å være ganske kulturaktive på flere arenaer, ligger det nær å tenke at det skyldes at mange av dem bor konsentrert i større byer, der kulturtilbudet er bedre og mer direkte tilgjengelig enn i spredtbygde strøk. Dette argumentet har imidlertid begrenset gyldighet. Det er ikke svært store forskjeller mellom sentrum og periferi når det gjelder innvandreres bruk av kulturtilbud (Vaage 2009c, tabell 4.12).

Tabell 9 Andel som har brukt ulike kulturtilbud siste 12 måneder, etter landgruppe + gjennomsnittlig antall besøk siste 12 måneder blant brukerne i parentes. Alder 9-59 år. Vaage 2009c (tabell 4.1 og 4.3)

	Befolkningen i Norge	Innvandrerbakgrunn fra Asia, Afrika, Latin-Amerika, Europa utenom EU/EØS	Innvandrere fra EU/EØS, USA, Canada, Australia
Kino	76 % (5,6)	65 % (6,3)	76 % (5,3)
Idrettsarrangement	58 % (12,6)	43 % (7,9)	46 % (7,4)
Folkebibliotek	51 % (9,9)	57 % (15,9)	56 % (11,1)
Museum	43 % (2,6)	40 % (3,0)	51 % (3,3)
Teater, musikal, revy	54 % (2,8)	30 % (2,2)	46 % (2,6)
Kunstutstilling	40 % (3,0)	28 % (2,9)	45 % (3,5)
Konsert	63 % (5,6)	49 % (3,8)	62 % (4,5)
Ballett, danse- Forestilling	14 % (2,0)	14 % (2,1)	18 % (1,5)
Opera, operette	5 % (1,2)	4 % (1,9)	10 % (1,5)
Kulturfestival	34 % (1,8)	35 % (1,8)	27 % (1,4)
Tros- og livssynsmøte	38 % (7,6)	43 % (17,2)	39 % (12,1)
Antall svar	1623	825	219

Utdanningsnivå ser ut til å ha mindre å si for kulturaktiviteter blant innvandrere (her bare innvandrere fra Afrika, Asia mm) enn det har i den generelle norske befolkningen, jf. tabell 10. Mens besøket både på kino, idrettsarrangementer, konserter, ballett/dans og opera/operette øker klart med utdanningsnivå i hele den norske befolkningen, har det lite å si blant innvandrere med bakgrunn fra Asia, Afrika mm. Derimot er det en sammenheng mellom utdanningsnivå og besøk på folkebibliotek, museum, teater/musikal/revy og kunstutstilling – også blant innvandrerne. Innvandrere som har universitets- eller høyskoleutdanning skiller seg her ut som klart mer aktive enn resten når det gjelder disse aktivitetene. I hvilken grad ytterligere integrering i det norske samfun-

net over tid vil føre til en sosial differensiering av besøket mer som hos resten av den norske befolkningen, er vanskelig å si.

Tabell 10 Andel som har brukt ulike kulturtilbud siste 12 måneder, etter utdanning og landgruppe. Alder 9-59 år. Bare befolkningen i Norge + de med innvandrerbakgrunn fra Asia, Latin-Amerika, Europa utenom EU/EØS. Vaage 2009c (tabell 4.10).

	Befolkningen i Norge			Innvandrerbakgrunn fra Asia, Afrika, Latin-Amerika, Europa utenom EU/EØS		
	Grunnskole	Videregående skole	Universitets- eller høyskoleutdanning	Grunnskole	Videregående skole	Universitets- eller høyskoleutdanning
Kino	68 %	73 %	86 %	68 %	64 %	68 %
Idrettsarrangement	50 %	57 %	59 %	41 %	48 %	45 %
Folkebibliotek	46 %	42 %	65 %	56 %	49 %	66 %
Museum	29 %	38 %	56 %	35 %	34 %	51 %
Teater, musikal, revy	40 %	56 %	62 %	23 %	25 %	41 %
Kunstutstilling	29 %	38 %	61 %	25 %	28 %	40 %
Konsert	55 %	65 %	75 %	53 %	50 %	51 %
Ballett, danse- Forestilling	8 %	10 %	17 %	13 %	12 %	11 %
Opera, operette	3 %	4 %	13 %	4 %	2 %	5 %
Kulturfestival	36 %	36 %	35 %	36 %	37 %	36 %
Tros- og livssynsmøte	31 %	35 %	36 %	38 %	40 %	47 %
Antall svar	259	477	414	209	167	148

Aktiviteten blant innvandrere faller med alder omtrent som den gjør i hele den norske befolkningen, for noen aktiviteters del, nemlig besøk på kino, idrettsarrangement og ballett/dans, jf. tabell 11. Til forskjell fra i den norske befolkningen generelt så er derimot teater/musikal/revy i første rekke en ungdomsaktivitet blant innvandrere.

Den som måtte lete etter den kulturelt passive innvandrerkvinnen fra et tradisjonelt og innelukket innvandrer miljø i dette materialet, må lete forgjeves, jf. tabell 11. Det er gjennomgående ikke svært store forskjeller mellom kvinner og menn når det gjelder andel som har besøkt de ulike kulturarenaene. Og når det er forskjeller, går de ofte i samme retning både for den norske befolkningen generelt og for innvandrerbefolkningen. Det er for eksempel større andel av kvinnene enn av mennene som har besøkt teater/musikal/revy, kunstutstilling og folkebibliotek i alle tre befolkningskategoriene.

SSB finner for øvrig at andelen *boklesere* er litt lavere blant innvandrere fra Asia, Afrika mm enn blant folk flest i Norge, men en god del høyere blant innvandrere fra EU/EØS, USA mm. (Vaage 2009c, jf. tabell 3.24). Kvinner er de ivrigste romanleserne, også blant innvandrere. Innvandrere leser helst bøkene på norsk, men de leser naturlig nok også oftere bøker på fremmedspråk enn nordmenn flest (samme sted).

Tabell 11 Andel som har brukt ulike kulturtilbud siste 12 måneder, etter alder og landgruppe. Alder 9-59 år. Bare befolkningen i Norge + de med innvandrerbakgrunn fra Asia, Latin-Amerika, Europa utenom EU/EØS. Vaage 2009c (tabell 4.6).

	Befolkningen i Norge				Innvandrerbakgrunn fra Asia, Afrika, Latin-Amerika, Europa utenom EU/EØS			
	9-15 år	16-24 år	25-44 år	45-59 år	9-15 år	16-24 år	25-44 år	45-59 år
Kino	89 %	95 %	76 %	59 %	83 %	87 %	60 %	47 %
Idrettsarrangement	70 %	57 %	58 %	50 %	56 %	55 %	41 %	31 %
Folkebibliotek	68 %	55 %	52 %	39 %	71 %	56 %	53 %	57 %
Museum	60 %	37 %	44 %	33 %	52 %	38 %	36 %	42 %
Teater, musikal, revy	56 %	45 %	54 %	56 %	55 %	29 %	27 %	24 %
Kunstutstilling	41 %	30 %	41 %	44 %	33 %	34 %	22 %	30 %
Konsert	55 %	71 %	67 %	57 %	51 %	69 %	46 %	37 %
Ballett, danse- Forestilling	25 %	11 %	15 %	6 %	28 %	16 %	12 %	7 %
Opera, operette	6 %	2 %	5 %	7 %	8 %	4 %	2 %	4 %
Kulturfestival	26 %	48 %	36 %	28 %	32 %	40 %	35 %	31 %
Tros- og livssyns- Møte	54 %	44 %	34 %	32 %	46 %	39 %	43 %	44 %
Antall svar	414	239	583	287	147	165	340	173

Tabell 12 Andel som har brukt ulike kulturtilbud siste 12 måneder, etter kjønn og landgruppe. Alder 9-59 år. Vaage 2009c (tabell 4.4)

	Befolkningen i Norge		Innvandrerbakgrunn fra Asia, Afrika, Latin-Amerika, Europa utenom EU/EØS		Innvandrere fra EU/EØS, USA, Canada, Australia	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
Kino	77 %	75 %	66 %	64 %	76 %	75 %
Idrettsarrangement	65 %	51 %	49 %	36 %	41 %	52 %
Folkebibliotek	45 %	57 %	54 %	59 %	52 %	60 %
Museum	45 %	40 %	39 %	41 %	45 %	57 %
Teater, musikal, revy	49 %	59 %	27 %	34 %	43 %	50 %
Kunstutstilling	35 %	45 %	25 %	30 %	38 %	52 %
Konsert	65 %	61 %	51 %	46 %	61 %	63 %
Ballett, danse- Forestilling	10 %	18 %	12 %	15 %	18 %	19 %
Opera, operette	5 %	5 %	3 %	4 %	5 %	14 %
Kulturfestival	38 %	30 %	36 %	33 %	25 %	28 %
Tros- og livssynsmøte	38 %	39 %	43 %	43 %	30 %	47 %
Antall svar	821	802	417	408	99	120

En mer differensiert inndeling i ulike kategorier innvandrere ville nok bidratt til å avdekke ytterligere skillelinjer i materialet. Besøket på mer eller mindre høykulturelle institusjoner som kunstutstillinger og teater/musikal/revy er for eksempel betraktelig lavere blant innvandrere fra Midt-Østen/Tyrkia, Asia ellers og Afrika enn både blant andre kategorier innvandrere og blant befolkningen i Norge generelt. Men det ville falle utenfor rammen av denne framstillingen å gå videre med en slik differensiert analyse.

Også andre norske forskere har studert ulike aspekter ved innvandrerbefolkningens kulturaktiviteter. Amin og Ingdal (2009:1) finner for eksempel i en kartlegging av innvandreres kulturarenaer i Follo at ”det er en relativt lav deltakelse i kulturaktiviteter blant innvandrere” (i de fem Follokommunene). Studien er av interesse blant annet fordi den også inkluderer innvandrere som har bodd mindre enn et år i den aktuelle kommunen, og fordi svarprosenten er rimelig høy (63 %) (samme sted:11). Det er sannsynlig at også en landsrepresentativ undersøkelse ville vist lavere kultureldeltakelse om den hadde inkludert innvandrere med kortere botid i Norge og svakere kunnskap i norsk språk. Det er imidlertid en begrensning med Follo-undersøkelsen at den ikke inneholder noe sammenlignbart kvantitativt materiale om hele befolkningens kulturaktiviteter i de berørte kommunene.

Anne-Britt Gran og Hanne Vaagen (2010) har også gjennomført en studie av museumsbesøk blant studenter med minoritetsbakgrunn ved tre høyere utdanningsinstitusjoner i Oslo. De finner blant annet at ”studenter som selv har utdannede foreldre, har større sannsynlighet for å benytte seg av de fleste kulturtilbud. Det er utdanning over 3 år som slår mest ut. Mors utdanning er viktigere enn fars utdanning når det gjelder museumsbruk” (samme sted:56). Utvalgsmetoden i denne undersøkelsen er imidlertid spesiell, slik at det er noe uklart i hvilken grad det endelige utvalget representerer ”minoritetsstudenter” på noe rimelig vis.

4.11 Et særnorsk kulturaktivitetsmønster?

Mange har hevdet at den typen sosial ulikhet som Pierre Bourdieu avdekket i boka *Distinksjonen* (1979), ikke gjør seg gjeldende i samme grad i Norge som i Frankrike. Det framholdes at i det hele tatt at Norge er et spesielt egalitært land. Derfor finner vi heller ikke samme type ”legitim kultur” med en tilsvarende maktposisjon hos oss som i Frankrike (Skarpenes 2007). ”Alt i alt ser det ut til at den kulturelle kapitalen har et skrøpeligere institusjonelt fundament i Norge enn det Bourdieu forutsetter i sine analyser fra Frankrike”, skriver Danielsen (1998:101).

Kanskje er hans [Bourdieu] teorier om sterke kulturelle smaksforskjeller mer gyldige i land med en selvbevisst og sterk overklasse, slik som Frankrike og Storbritannia. Kanskje er det vanskeligere å ha – eller iallfall uttrykke – en elitær kultursmak i et land som Norge, som aldri har hatt noen sterk overklasse, og der både puritansk kristendom og sosialdemokratiske idealer har gjort likhet til en sentral verdi,

skriver Løvland og Repstad (2008:88). Bourdieu (1993) var også selv åpen for at det kunne være historisk bestemte forskjeller mellom Norge og Frankrike som ga seg uttrykk i et mer egalitært norsk system. Det kunne ha å gjøre med den sterke posisjonen ”politisk kapital” (jf. oppslutningen om politiske partier, fagforeningenes sterke stilling) har i det sosialdemokratiske Norden. Men Bourdieu advarte også mot forhastede konklusjoner: ”Når dette er sagt, bør det også seiast at eksistensen av sterke egalitære tradisjonar ikkje i det heile står i motstrid til mekanismer for symbolsk utskiljing (differensiering), ...” (samme sted:247). Utfordringen måtte være å utforske spørsmålet empirisk: ”Er det slik at det finst eit system av skilnader i Noreg, eller ikkje? Er eit slikt system betre skjult enn i Frankrike, eller ikkje?”, spurte således Bourdieu. Vi kan betrakte

mange av de studiene som er gjort om sosial ulikhet i Norge – med referanser til Bourdieu-tradisjonen – som svar på denne utfordringen (jf. Rosenlund 1998, 2000; Danielsen 1998, 2006; Gripsrud/Hovden 2000; Skarpenes 2007; Nyhammer 2008).

Diskusjonen om Norge er mer egalitært enn Frankrike, føyer seg inn i en mer generell diskusjon omkring den generelle gyldigheten av Bourdieus analyser. Spørsmålet har blant annet blitt diskutert av Calhoun (2006:382), som peker på at ”det finnes viktige og grunnleggende forskjeller mellom ulike typer samfunn” som ikke alltid er kommet tydelig nok til uttrykk innenfor Bourdieu-tradisjonen. Michèle Lamont (1992) har for sin del gjort sammenlignende, kvalitative studier av kulturell differensiering og grensedragning i USA og Frankrike. Hun fant at den kulturelle differensieringen var langt sterkere i Frankrike enn i USA, mens økonomisk og moralsk differensiering sto sterkere i USA enn i Frankrike. Bennett m.fl. (2006) har gjennomført en større studie av sosial og kulturell hierarkisering i Storbritannia på 2000-tallet basert på et lignende metodisk opplegg som det Bourdieu brukte i Distinksjonen (1979). De finner blant annet at *klasse* er en mindre entydig differensierende faktor i Storbritannia på 2000-tallet enn det Bourdieu fant i Frankrike på 1960- og 70-tallet. Kjønn, alder og etnisitet framstår også som viktigere i deres ferske studie.

Hittil har mye av det som er sagt om det egalitære Norge og det elitistiske Frankrike, vært basert på mer eller mindre kvalifisert synsing. Det har selvsagt vært mulig å sammenligne på grunnlag av enkeltstudier mellom ulike land (jf. for eksempel Rosenlund 2000, Bourdieu 1979, Donnat 1998). Men ettersom de forskjellige studiene gjerne har bygd på noe ulike metodiske opplegg, har de hatt begrenset verdi som grunnlag for helt systematisk sammenligning. Fram til nå har vi ikke hatt tilgang til systematiske komparative statistiske studier av kulturbruk i ulike land, herunder studier som inkluderer Norge og Frankrike. SSBs notat ”Kulturbruk i Europa 2006”, som bygger på SSBs EU-SILC-undersøkelse 2006 og Levekårsundersøkelsen 2007, er imidlertid et forsøk på å avhjelpe denne mangelen (Vaage 2010b). Som andre eksempler på komparativ kulturstatistikk er også denne undersøkelsen trolig beheftet med betydelig grad av usikkerhet: Er kategoriseringen av utdanningsnivå i ulike land helt sammenlignbar? Er det akkurat den samme type kulturaktiviteter som er kommet med i de forskjellige kulturbrukskategoriene i de forskjellige landene? Og gir det i det hele tatt mening å gjøre en slik streng kvantitativ sammenligning av kulturbruk mellom land med helt ulike kulturelle tradisjoner og velferdsnivå? Undersøkelsen er likevel et interessant første skritt på veien til en skikkelig komparativ statistikk over kulturbruk i ulike europeiske land.

Undersøkelsen viser gjennomgående klare sammenhenger mellom husholdningsinntekt og kulturkonsum i de 13 landene som er med i de aktuelle tabellene (jf. tabell 13-16). Når det gjelder kino-besøk, er forskjellen mellom fjerdedelene med høyest og lavest inntekt størst i Storbritannia, Litauen, Latvia og Frankrike: Mens 72 % av britene med høyest inntekt har vært på kino siste år, gjelder det samme bare for 33 % av britene med lavest inntekt (jf. tabell 13). Men forskjellen er ikke mye mindre i Norge (73 % mot 44 %).

Tabell 13. Andelen som har vært på kino siste 12 måneder i 13 europeiske land, etter husholdsinntekt i kvartiler. Alder 16 år og over. 2006. Prosent. Etter Vaage 2010b.

	1. kvartil	2.kvartil	3. kvartil	4. kvartil	Høyest – lavest
Gjennomsnitt	35	45	53	65	31
Norge	44	52	62	73	29
Sverige	43	53	56	67	24
Danmark	49	62	67	80	31
Finland	38	45	51	65	27
Island	57	69	72	79	22
Nederland	35	42	52	61	26
Storbritannia	33	49	63	72	39
Frankrike	36	44	58	72	36
Estland	38	45	51	65	27
Polen	24	34	45	58	34
Østerrike	28	39	49	56	28
Latvia	15	22	36	52	37
Litauen	12	23	32	51	39

Det er i de baltiske landene og i Storbritannia at det er størst forskjell mellom de med høy og de med lav inntekt når det gjelder besøk på teater, konsert, opera, ballett eller dans, jf. tabell 14: Mens 67 % av de med høyest inntekt i Litauen har besøkt slike forestillinger siste år, gjelder det samme bare for 31 % av de med lavest inntekt (prosentforskjell 36 %). Men ”gapet” mellom de med høy og de med lav inntekt når det gjelder slikt kulturbruk, er nesten like stort i Norge og Frankrike.

Tabell 14. Andelen som har vært på forestillinger med teater, konserter, opera, ballett eller dans siste 12 måneder i 13 europeiske land, etter husholdsinntekt i kvartiler. Alder 16 år og over. 2006. Prosent. Etter Vaage 2010b.

	1. kvartil	2.kvartil	3. kvartil	4. kvartil	Høyest – lavest
Gjennomsnitt	41	51	59	68	27
Norge	51	63	71	80	29
Sverige	49	57	63	74	25
Danmark	45	55	57	69	24
Island	66	74	82	84	18
Finland	50	59	64	79	29
Nederland	42	52	59	65	23
Storbritannia	38	48	57	68	30
Frankrike	34	41	52	62	28
Estland	39	51	71	73	34
Polen	14	22	27	41	27
Østerrike	42	51	59	66	24
Latvia	31	40	49	61	30
Litauen	31	45	53	67	36

Det er også i Baltikum (særskilt i Latvia og Litauen) at det er størst forskjeller mellom de med høy og de med lav inntekt når det gjelder besøk på museer, kunstutstillinger, historiske bygninger/ruiner og/eller arkeologiske utgravinger, jf. tabell 15. Det er også stor forskjell i besøk etter inntektsnivå i Storbritannia og Frankrike, mens inntektsnivået har mindre betydning for slike besøk i land som Norge, Sverige og Danmark – og nesten ingen betydning på Island.

Tabell 15. Andelen som har vært på museer, kunstutstillinger, historiske bygninger/ruiner eller arkeologiske utgravinger siste 12 måneder i 13 europeiske land, etter husholdsinntekt i kvartiler. Alder 16 år og over. 2006. Prosent. Etter Vaage 2010b.

	1. kvartil	2.kvartil	3. kvartil	4. kvartil	Høyest – lavest
Gjennomsnitt	35	43	50	60	25
Norge	42	49	54	66	24
Sverige	50	57	63	73	23
Danmark	48	59	55	66	18
Island	45	44	49	49	4
Finland	49	62	67	78	29
Nederland	42	50	51	62	20
Storbritannia	37	49	58	68	31
Frankrike	32	39	50	63	31
Estland	26	32	46	49	23
Polen	19	26	32	49	30
Østerrike	31	37	43	47	16
Latvia	20	31	43	58	38
Litauen	15	26	35	51	36

Inntektsnivå ser ut til å ha mye å si for besøk på idrettsarrangementer i Norge, Finland og Estland, lite på Island, Polen og Frankrike, jf. tabell 16.

Tabell 16. Andelen som har vært og sett på idrettsarrangement siste 12 måneder i 13 europeiske land, etter husholdsinntekt i kvartiler. Alder 16 år og over. 2006. Prosent. Etter Vaage 2010b.

	1. kvartil	2.kvartil	3. kvartil	4. kvartil	Høyest – lavest
Gjennomsnitt	23	33	41	46	23
Norge	34	45	53	64	30
Sverige	32	42	53	58	26
Danmark	30	41	48	55	25
Finland	28	38	47	58	30
Island	30	43	53	42	12
Nederland	28	36	44	49	21
Storbritannia	17	29	36	43	26
Frankrike	18	25	30	36	18
Estland	16	29	44	46	30
Polen	18	25	27	31	13
Østerrike	20	29	38	43	23
Latvia	17	29	35	44	27
Litauen	14	21	29	33	19

Undersøkelsen viser også klare sammenhenger mellom utdanningsnivå og kulturkonsum i de 13 landene (jf. tabell 17-20). Når det gjelder kinobesøk, er forskjellen mellom de med bare grunnskole og de med høyere utdanning størst i Storbritannia og Polen: Mens 71 % av de med høyere utdanning har vært på kino siste år, gjelder det samme bare for 26 % av de med bare grunnskole i Storbritannia, jf. tabell 17. Men forskjellen mellom de med høy og de med lav utdanning når det gjelder kinobesøk, er nesten like høy i Norge og Frankrike. Bare Estland skiller seg klart ut: Der er det større andel av de med lav enn de med høy utdanning som har vært på kino siste år.

Tabell 17. Andelen som har vært på kino siste 12 måneder i 13 europeiske land, etter utdanning. Alder 16 år og over. 2006. Prosent. Etter Vaage 2010b.

	Grunn- skole	Videre- gående	Høyere utdanning	Høyest - lavest
Gjennomsnitt	36	50	66	30
Norge	38	52	76	38
Sverige	39	57	72	33
Danmark	44	67	79	35
Finland	28	52	63	35
Island	63	66	82	19
Nederland	27	50	63	36
Storbritannia	26	62	71	45
Frankrike	39	58	78	39
Estland	50	37	40	-10
Polen	30	40	75	45
Østerrike	26	47	56	30
Latvia	28	27	47	19
Litauen	29	33	50	21

Utdanningsnivå henger også gjennomgående positivt sammen med besøket på teater, konserter, opera, ballett eller dans i de 13 landene, jf. tabell 18. Langt flere av de med høy enn de med lavere utdanning har besøkt slike forestillinger siste år. Men her er forskjellene størst i Norge, Nederland, Østerrike og Latvia. Forskjellene er litt mindre i Frankrike og Sverige – og betraktelig mindre på Island og i Estland. Norge kommer altså her ut som et av de minst egalitære landene, Island og Estland som de mest egalitære landene.

Tabell 18. Andelen som har vært på forestillinger med teater, konserter, opera, ballett eller dans siste 12 måneder i 13 europeiske land, etter utdanning. Alder 16 år og over. 2006. Prosent. Etter Vaage 2010b.

	Grunn- skole	Videre- gående	Høyere utdanning	Høyest - lavest
Gjennomsnitt	42	55	74	32
Norge	45	63	84	39
Sverige	48	60	76	28
Danmark	38	59	71	33
Finland	45	60	80	35
Island	69	75	88	19
Nederland	33	56	72	39
Storbritannia	34	56	68	34
Frankrike	38	51	70	32
Estland	59	58	74	15
Polen	20	24	55	35
Østerrike	34	59	73	39
Latvia	36	47	75	39
Litauen	43	47	73	30

Forskjellene i besøk mellom de med høyt og lavt utdanningsnivå er størst i Østerrike og Polen når det gjelder besøk på museer, kunstutstillinger, historiske bygninger/ruiner eller arkeologiske utgravinger, noe mindre i Sverige, Frankrike, Norge og Danmark (jf. tabell 19). Igjen er det Estland som skiller seg ut som mest egalitært.

Tabell 19. Andelen som har vært på museer, kunstutstillinger, historiske bygninger/ruiner eller arkeologiske utgravinger siste 12 måneder i 13 europeiske land, etter utdanning. Alder 16 år og over. 2006. Prosent. Etter Vaage 2010b.

	Grunn- skole	Videre- gående	Høyere utdanning	Høyest - lavest
Gjennomsnitt	35	46	70	35
Norge	42	54	76	34
Sverige	44	57	81	37
Danmark	42	54	77	33
Finland	45	60	81	36
Island	33	49	68	35
Nederland	32	48	74	42
Storbritannia	32	55	72	40
Frankrike	38	46	72	34
Estland	43	32	56	13
Polen	22	30	66	44
Østerrike	19	42	66	47
Latvia	32	37	71	39
Litauen	28	29	54	26

Undersøkelsen viser videre at det er i Finland, Storbritannia, Østerrike og Norge at utdanningsnivå har mest å si for besøk på idrettsarrangementer. I flere andre land – for eksempel i Sverige,

Danmark, Litauen, Litauen og Polen – er det mer egalitære mønstre. I Estland er det til og med en klart negativ sammenheng mellom inntektsnivå og besøk på idrettsarrangementer, det vil si at det er klart størst andel av de med lavt utdanningsnivå som besøker slike arrangementer, jf. tabell 20.

Tabell 20. Andelen som har vært og sett på idrettsarrangement siste 12 måneder i 13 europeiske land, etter utdanning. Alder 16 år og over. 2006. Prosent. Etter Vaage 2010b.

	Grunn- skole	Videre- gående	Høyere utdanning	Høyest - lavest
<i>Gjennomsnitt</i>	31	38	39	9
Norge	38	45	55	17
Sverige	45	49	49	4
Danmark	34	47	42	8
Finland	29	43	48	19
Island	35	44	46	11
Nederland	29	43	41	12
Storbritannia	19	35	38	19
Frankrike	22	32	32	10
Estland	43	33	30	-13
Polen	23	26	29	6
Østerrike	19	37	36	17
Latvia	33	32	39	6
Litauen	29	22	28	-1

Undersøkelsen dokumenterer også sammenhenger mellom alder og kulturbruk og mellom kjønn og kulturbruk, jf. Vaage 2010b. Det er store forskjeller mellom aldersgruppene når det gjelder andel som har deltatt på de forskjellige kulturarenaer. De unge er gjennomgående mer aktive på flere arenaer. Og kvinner er ofte mer aktive enn menn (bortsett fra på idrettsarenaer).

Alt i alt er det lite holdepunkt i dette materialet for å hevde at Norge skiller seg sterkt ut fra andre land når det gjelder sosial ulikhet og kulturaktiviteter. Iallfall er det liten støtte å hente for hypotesen om et spesielt egalitært norsk kulturaktivitetsmønster. Siste ord er ikke dermed sagt om dette spørsmålet. Men det gir grunnlag for å mane til varsomhet med bastante påstander om et spesielt egalitært norsk kulturaktivitetsmønster.

5. Avsluttende drøfting

Den forutgående framstillingen reiser to hovedspørsmål:

1. Er de sosiale skillelinjene i nordmenns kulturbruk i ferd med å bygges ned, eller består de omtrent som før? Og videre:
2. Har den offentlige kulturpolitikken bidratt noe særlig til å bygge ned disse skillelinjene? Hvilket handlingsrom har egentlig offentlige myndigheter til å gjøre noe med de sosiale skillelinjene i kulturbruk?

Hva sier foreliggende empirisk forskning og utredning om det første spørsmålet? Nyhammer (2008:iv) opererer i sin masteroppgave om kulturelle forbruksmønstre i Norge med ”tre ulike perspektiv på forholdet mellom livsstil og sosial stratifisering”. Tilpasset til vårt formål kan vi snarere snakke om fire hovedhypoteser om hvordan forholdet mellom sosial ulikhet og kulturbruk har endret seg eller endrer seg, nemlig

1. En homologihypotese, som i tråd med Bourdieu-tradisjonen forutsetter at det tette samsvaret (homologien) mellom klassestruktur og livsstil/kulturkonsum består,
2. en omnivorehypotese, som i tråd med Peterson (1992) antar at middel- og overklassen blir stadig mer ”altetende” og i økende grad forbruker både høy- og populærkultur, mens de lavere klasser konsentrerer seg om særskilte deler av populærkulturen,
3. en individualiseringshypotese, som i tråd med Giddens (1991), Lash (1994) m.fl. forutsetter at den enkelte under seinmoderniteten nokså fritt kan gjøre sine valg, slik at kulturbruk (”høyt” eller ”lavt”) er langt mindre styrt av tradisjonelle sosiologiske bakgrunnsfaktorer enn før, og til slutt
4. en postmoderne hypotese, som går ut ifra at hele smaks- og kvalitetshierarkiet er brutt sammen (”the collapse of the hierarchical distinction between high and mass/popular culture” (Featherstone 1991:7)), slik at det å snakke om et høykulturelt og et lavkulturelt kulturforbruksmønster blir meningsløst.

Som vist i dette notatet fins det en omfattende kunnskapsbase om utviklingen av sosiale forskjeller i nordmenns kulturbruk i SSBs undersøkelser gjennom mange år. Men sett isolert er disse undersøkelsene ofte for lite analytisk/metodisk differensierte til å kunne belyse hypotesene foran. Hvis vi sammenholder SSB-undersøkelsene med annen foreliggende forskning, er det imidlertid rimelig å si at det er lite empirisk støtte å finne til hypotese nr 3 og 4. Derimot er det solid empirisk dekning for å fastslå at nordmenns kulturbruk stadig i høy grad er systematisk differensiert etter sosiale bakgrunnsfaktorer, særlig ut ifra utdanningsnivå, yrkesstatus, alder og bosted, men også ut ifra kjønn. Det er ingen generell tendens til at disse forskjellene forsvinner, selv om det har skjedd og skjer viktige endringer på enkelte kulturbruksområder og innenfor enkelte sosiale sjikt. Forskjellen mellom de med lav og de med høy *inntekt* er for eksempel blitt mindre når det gjelder besøk på teater/musikal/revy, kunstutstilling og kino. Forskjellen mellom de med høyt og lavt *utdanningsnivå* er blitt mindre når det gjelder besøk på teater/musikal/revy og konserter. Det kan bety at gapet mellom høy og lav generelt er blitt litt mindre på disse feltene. Men ettersom vi ikke har mulighet for å skille klart mellom høy- og lavkulturelle uttrykk *innenfor* disse kategoriene kulturbruk *over tid*, er det vanskelig å trekke entydige konklusjoner.

Det er omfattende faglige diskusjoner og uenighet om hvilke av hypotese 1) og 2) som er mest dekkende for utviklingen de seinere åra. Forskere innenfor Bourdieu-tradisjonen holder gjerne fast ved at homologihypotesen fortsatt er gyldig: Det er stadig et tett samsvar mellom klassestruktur og kulturkonsum. Den "legitime kulturen" beholder sin dominans i våre typer samfunn. Kritikere av denne hypotesen peker blant annet på at man i dag vanskelig kan snakke om noen enhetlige klassekulturer som skiller eliten klart fra folk flest. De peker i stedet på middel- og overklassens tendens til å være kulturelt altetende – omnivore. Men mot omnivorehypotesen kan det kanskje innvendes at den i for liten grad tar opp i seg de endringer i hierarkisering som også har skjedd innenfor det som tidligere entydig ble betraktet som "lav kultur": Det har utviklet seg klare hierarkiseringer også innenfor den tradisjonelle populærkulturen. Og de utdannede mellomlagene vet ofte å bruke de mest sofistikerte delene av populærkulturen og/eller å bruke "lavkulturen" på en sofistikert måte. Jeg skal ikke på dette grunnlag trekke noen endelig konklusjon om styrken til de to hypotesene, bare peke på det er et felt der det trengs mer forskningsinnsats.

I hvilken grad kan så den offentlige kulturpolitikken bidra til å bygge ned sosial ulikhet i kulturbruk? Mange typer sosial ulikhet i kulturbruk er selsagt helt legitim og ønskelig. Det er knapt et mål å innføre statlig tvangsforing med høykultur i Norge. Men fra kulturpolitisk hold vil man gjerne åpne muligheter og fjerne hindringer for tilgang til kulturgoder. Folk flest bør få like muligheter til de kvalitativt gode kulturtilbudene som de ønsker seg – og de bør få sjansen til å oppleve gode kulturtilbud som de ville verdsette om de fikk oppleve dem. Den kulturelle skolesekken er et interessant norsk kulturpolitisk virkemiddel for å oppnå slike mål.

Den historiske lærdommen av forsøk på å demokratisere kulturen ut ifra slike perspektiver gir imidlertid grunn til begrenset optimisme. Vi har sett at de offensive forsøkene på å bygge ned sosiale skillelinjer i kulturbruk ved å tilby høykultur til brede befolkningsgrupper (jf. riksinstitusjonene i Norge, kulturhusene i Frankrike) har hatt liten effekt. En evaluering av et ganske unikt norsk kulturdemokratiseringstiltak – kulturskolene – viser også at "fattigdomsutsatte barn og unge i mindre grad enn andre barn og unge ser ut til å delta i kulturskoletilbud" (Gustavsen/Hjelmbrekke 2009:12). Folks kulturbruk synes i høy grad å påvirkes av helt andre samfunnsfaktorer enn den spesifikke kulturpolitikken: At folk har fått mer fritid og økt velstand, har gitt mer rom for kultur- og fritidsaktiviteter. Omfanget og bredden i utviklingen av ny medieteknologi har gitt folk mulighet til et bredere og mer mangfoldig kulturkonsum. Men det har kanskje også bidratt til å marginalisere den tradisjonelle høykulturen og gjort den til en subkultur blant flere? Endringer i transportsektoren har gitt folk større muligheter til kulturturisme, osv. På denne bakgrunn virker det imidlertid som noe av en sysifos-jobb å "bruke" kulturen som "redskap" til å demokratisere samfunnet generelt (her: skape mer like muligheter generelt, bedre mestring av livssituasjonen for folk flest).

Men hvis målet med kulturdemokratiseringspolitikken ikke primært er å bygge ned forskjeller i kulturbruk, men snarere å øke det kvalitetsmessig "gode" kulturforbruket i alle sosiale grupper, samtidig som forskjellene mellom de med høy og lav sosial status består på et høyere nivå, har man antakelig lyktes relativt godt. Mange forbruksstimulerende kulturpolitiske tiltak bidrar trolig til det, slik som innkjøpsordningene for norsk skjønnlitteratur, momsfrirket for bøker, Den kulturelle skolesekken, kulturskoleordningen mm. Kulturforbruket øker, samtidig som det sosiale hierarkiet skyves opp et trinn.

En annen type kulturpolitisk demokratisering som, på sine premisser, må sies å ha vært vellykket, er den "nye kulturpolitikken" på 1970- og 80-tallet: Man oppvurderte amatør- og fritidskulturen, uten at dette skulle medføre noen tilsvarende nedvurdering av tradisjonelle kulturaktiviteter. Erfaringene tyder på at det er mulig å gjennomføre denne typen kulturdemokratisering gjennom kulturel relativisering. Men er det ønskelig?

Men hovedkonklusjonen på denne analysen må være at selv om samfunnet endrer seg, har viktige sosiale forskjeller i kulturbruk en tendens til å bestå.

6. Litteratur

Litteraturlisten inneholder både referanser det er vist i teksten foran og andre litteraturreferanser om kulturbruk

- Adorno, T./Horkheimer, M. (1972): *Kulturindustri. Opplysning som massebedrag*, Cappelen's upopulære skrifter, Oslo: Cappelen.
- Amin, F. og Ingdal, N. (2009): *Kartlegging av innvandreres kulturarenaer i Follo*. Nordic consulting group.
- Arnold, M. ([1869]1993): *Culture and Anarchy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Aron, R. (1967): *Les étapes de la pensée sociologique. Montesquieu, Comte, Marx, Tocqueville, Durkheim, Pareto, Weber*. Gallimard, Paris.
- Atkinson, W. (2010): The myth of the reflexive worker: Class and work histories in neo-liberal times. I: *Work, Employment & Society*. Sept. 27, 2010, s. 413-429. Sage.
- Barker, C. (2004 [2000]): *Cultural Studies. Theory and Practice*. Sage.
- Belfiore, E. og Bennett, O. (2008): *The Social Impact of the Arts. An Intellectual History*. Palgrave Macmillan.
- Bennett, T. (2006): Postscript. Cultural Capital and Inequality: Refining the Policy Calculus. I: *Cultural Trends*, n. 2/3, 2006, s. 239-244.
- Bennett, T, Savage, M., Silva, E, Warde, A, Gayo-Cal, M, Wright, D. (2009): *Culture, Class, Distinction*. London/New York. Routledge. Bennet, T, og Silva E.B. (2006): Introduction. Cultural Capital and Equality: Policy Issues and Contexts. I: *Cultural Trends*, No. 2/3, 2006, s. 87-106.
- Berg, C./Rommetvedt, H. (2009): *Stavanger-regionen som europeisk kulturhovedstad – slik innbyggerne ser det*. IRIS-rapport 2009/203.
- Bernstein, B. (1973 [1971]): *Class, Codes and Control*. Paladin.
- Bille, T., Fridberg, T., Storgaard, S og Wulff, E. (2005): *Danskernes kultur- og fritidsaktiviteter 2004 – med utviklingslinjer tilbake til 1964*. AKF forlaget.
- Bjørnsen, E. (2010): Publikumsutviklingens begrensninger. I: Tolden, H-C. og Valle, Å. (red.) *Om publikumsutvikling*. Konferanserapport. Norsk publikumsutvikling.
- Bottomore, T.B. ([1964]1979): *Elites and Society*. Pinguin.
- Bourdieu, P. (1979): *La Distinction. Critique sociale du jugement*. Paris. Les Éditions du Minuit. (Utgitt på engelsk i 1984 (Routledge & Kegan Paul) og i utdrag på norsk i 1995 (Pax) og 2002 (De norske bokklubbene)).
- Bourdieu, P. (1993): *The Field of Cultural Production. Essays on Art and Literature*. Edited and Introduced by Randal Johnsen. Polity Press. Cambridge/Oxford.
- Bourdieu, P. (1996): *Symbolisk makt*. Oslo, Pax.
- Bourdieu, P. og Darbel, A. (1969): *L'amour de l'art. Les musées d'art européens et leur public*. Les Éditions de Minuit. Paris.
- Bourdieu, P./Wacquant, L.J.D. ([1991]1993): *Den kritiske ettertanke. Grunnlag for samfunnsanalyse. Med etterord: Komparative kulturstudier og kampen om doxa*. Samtale mellom Bj. N. Kvalsvik og P Bourdieu. Samlaget.
- Calhoun, C. (2006): Habitus, felt og kapital. Historisk spesifisitet i praksisteorien. I: *Agora. Journal for metafysisk spekulasjon*, nr. 1-2, 2006, s. 352-386.
- Chan, T.W. og Goldthorpe, J.H. (2005): The Social Stratification of Theatre, Dance and Cinema Attendance. I: *Cultural Trends*, No. 55, s. 193-212.

- Collett, J.P. (2007): Kulturstaten. Fra aristokrati til borgerlighet og populisme. Den moderne velferdsstat er den førmoderne fyrstestatens arving. Bokstavelig talt. I: *Minerva* 04/2007.
- Dahl, W. (1974): "*Dårlig*" lesning under parafinlampen. Gyldendal, Oslo.
- Dale, J.A. (1974): *Litteratur og lesing omkring 1890*. Det norske samlaget, Oslo.
- Danielsen, A. (1998): Kulturell kapital i Norge. I: *Sosiologisk tidsskrift*, nr. 1-2/1998, s. 75-106.
- Danielsen, A. (2006): *Behaget i kulturen. En studie av kunst- og kulturpublikum*. Bergen. Norsk kulturråd/Fagbokforlaget.
- Danielsen, K. (2010): *Om publikumsutvikling*. Konferanserapport fra Norsk publikumsutvikling.
- Dahlgren, K, Ljunggren, J. (red.) (2010): *Klassebilder. Ulikhet og sosial mobilitet i Norge*. Oslo. Universitetsforlaget.
- DiMaggio, P. og Mukhtar, T. (2004): Arts participation as cultural capital in the United States, 1982-2002: Signs of decline? I: *Poetics*, 32 (2004), s. 169-194.
- Donnat, O. (1998): *Les pratiques culturelles des Français. Enquête 1997*. Paris. La documentation Française. Ministère de la Culture et de la Communication.
- Donnat, O. (1999): La stratification sociale des pratiques culturelles et son évolution 1973-1997. *Revue française de sociologie*, X-L 1, 1999, s. 111-119.
http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/rfsoc_0035-2969_1999_num_40_1_5150
- Donnat, O. (2009): *Les pratiques culturelles des Français à l'ère numérique*. Paris. La Découverte/Ministère de la Culture et de la Communication.
- Dubois, V. (1999): *La politique culturelle. Genèse d'une catégorie d'intervention publique*. Éditions Belin.
- Dubois, V. (2003): La statistique culturelle au ministère de la Culture, de la croyance à la mauvaise conscience. I: Donnat, O. og Tolila, P. (red.): *Le(s) public(s) de la culture*. Paris. Presses de Sciences Po. Volume II (CD-rom).
- Dubois, V./Georgakakis, D. 1993. "Sciences sociales et politiques culturelles. Entretiens avec Joffre Dumazedier et Augustin Girard ». *Politix*, No 24, 1993.
- Dumazedier, J. (1962): *Vers une civilisation du loisir?* Paris. Seuil.
- Dumazedier, J./Ripert, A. (1966): *Loisir et culture*. Paris. Seuil.
- Escarpit, R. (1958): *Sociologie de la littérature*. Paris. P.U.F. (Collection Que sais-je?) (Norsk utgave, Oslo, Cappelen, 1971).
- Esping-Andersen, G. (1999): *Social Foundations of Postindustrial Economics*. Oxford University Press. New York.
- Featherstone, M. (1991): *Consumer Culture & Postmodernism*. Sage.
- Fumaroli, M. (1991): *L'Etat culturel. Essai sur une religion moderne*. Fallois, Paris.
- Gans, H.J. ([1974]1999): *Popular culture and high culture. An analysis and evaluation of taste*. Revised & updated version. Basic books.
- Giddens, A. (1991): *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge/Oxford. Polity Press.
- Girard, A. (1973): *Kulturpolitik – teori og praksis*. Den danske Unesco-Nationalkommission, København.
- Gran, A.-B. og Vaagen, H. (2010): *Kunnskap om – medvirkning av – formidling for mangfoldige museumsbrukere*. Perduco kultur.
- Gripsrud, J. og Hovden, J. F. (2000): (Re)producing a Cultural Elite? A Report on the Social Backgrounds and Cultural Tastes of University Students in Bergen, Norway. I: Gripsrud, J. (red.): *Sociology and Aesthetics*. Program for kulturstudier, Norges forskningsråd/Høyskoleforlaget.

- Gustavsen, K./Hjelmbrekke, S. (2009): *Kulturskole for alle? Pilotundersøkelse om kulturskoletilbud*. Telemarksforskning, rapport nr 255.
- Heian, M./Løyland, K./Mangset, P. (2008): *Kunstnernes aktivitet, arbeids- og inntektsforhold, 2006*, rapport 241, Telemarksforskning.
- Hjelseth, A./Storstad, O. (2008): Hippe eller harry musikkfestivaler på bygda? Forhandlinger om populærkulturelle hierarkier. I: Almås, R./Haugen, M.S./Rye, J.F. og Villa, M. (red.): *Den nye bygda*. Tapir, Trondheim.
- Hovden, J. F. (2002): Arvingaene: Studentar og kulturinstitusjonane. I: Bjørkås, S. (red.): *Individ, identitet og kulturell erfaring*. Kulturpolitikk og forskningsformidling, bind II. Norges forskningsråd/Høyskoleforlaget.
- Hjelmbrekke, J. og Korsnes, O. (2006): *Sosial mobilitet*. Det Norske Samlaget. Oslo.
- Hoggart, R. (1971): *The Uses of the Literacy. Aspects of working-class life, with special references to publications and entertainment*. Chatto and Windus. London.
- Jor, F. (1969): *Den hvite flekken på kartet*. Gyldendal, Oslo.
- Kokkvold, A. (1981): *Av og for det arbeidende folk. Streiftog i arbeiderbevegelsens historie*. Tiden, Oslo.
- Kontakt (udatert): *Ropet i ørkenen – som utløste debatten om arbeiderbevegelsens kulturproblemer*. Referat fra rundebordskonferanse i Wilsesgt. 1, 30. november 1955 og senere innlegg i debatten, Kontakt skriftserie nr. 2.
- Kulturdepartementet (1992): *St.meld. nr. 61 (1991-92) Kultur i tiden*.
- Kulturdepartementet (2011): *St.meld. nr. 10 (2011-12) Kultur, inkludering, deltakelse*.
- Kultur- og kyrkjedepartementet (2003): *St.meld. nr. 48 (2002-2003) Kulturpolitikk fram mot 2014*.
- Kvalbein, A./Lorentzen, A. (red.) (2008): *Musikk og kjønn - i utakt?* Bergen, Norsk kulturråd/Fagbokforlaget.
- Kyrkje- og undervisningsdepartementet (1973): *St.meld. nr. 8 (1973-74) Om organisering og finansiering av kulturarbeid*.
- Kyrkje- og undervisningsdepartementet (1974): *St.meld. nr.52 (1973-74) Ny kulturpolitikk*. Tillegg til St.meld. nr. 8 for 1973-74 Om organisering og finansiering av kulturarbeid.
- Kyrkje- og undervisningsdepartementet (1981): *St.meld. nr.23 (1981-82) Kulturpolitikk for 1980-åra*.
- Lamont, M. (1992): *Money, Morals, and Manners. The Culture of the French and the American Upper-Middle Class*. The University of Chicago Press. Chicago og London.
- Lash, S. (1994): Reflexivity and its Doubles: Structure, Aesthetics, Community. I: Beck, U., Giddens, A., Lash, S. (red.): *Reflexive modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Polity Press. Cambridge/Oxford.
- Looseley, D. (1995): *The Politics of Fun. Cultural Policy and Debate in Contemporary France*. Berg Publisher. Oxford/Washington, D.C.
- Lorentzen, A./Stavrum, H. (2007): *Musikk og kjønn. Status i felt og forskning*. Telemarksforskning, notat nr. 5/2007.
- Løvland, A./Repstad, P. (2008): *Julekonserter*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Mangset, P. (1976): *Om boklesning*. Arbeidsrapport nr. 6 fra Kulturprosjektet i Stavanger: Studier i Stavangers kulturliv og kulturpolitikk. Rogaland distriktshøgskole.
- Mangset, P. (1981): *Kulturaktiviteter og fritidsbruk. En intervju-undersøkelse*. Arbeidsrapport nr. 2 fra Kulturprosjektet: Studier i Stavangers kulturliv og kulturpolitikk. Rogaland distriktshøgskole.
- Mangset, P. (1984): *Sosiale skillelinjer blant kunstutstillingspublikum. En analyse av intervjudata fra Høstutstillingen 1977*. Telemark distriktshøgskole, skrifter.

- Mangset, P. (1992): *Kulturliv og forvaltning. Innføring i kulturpolitikk*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Mangset, P. (1997): «Cultural Divisions in International Cultural Co-operation», i «the International Journal of Cultural Policy», Vol. 4, No. 1, 1997.
- Mælen, K.M. (2010): Publikumsutviklingens kjerne. I: Tolden, H-C. og Valle, Å. (red.) *Om publikumsutvikling*. Konferanserapport. Norsk publikumsutvikling.
- Naper, C. (2009): Fra mangfold til enfold - Norsk litteraturpolitikk og norske lesevaner i forandring. I: *Nytt Norsk Tidsskrift*, nr. 1/2009, s. 28-46.
- Nermann, B. (1964): *Kravet om "kultur"*. Oslo, Dreyer - perspektiv.
- Noreng, Ø. (1974a): *Leser og lesing. Rapport om Den norske Bokklubbens lesersosiologiske undersøkelse*. Den norske Bokklubben.
- Noreng, Ø. (1974b): *Lesing og kommunikasjon. Kort rapport om Den norske Bokklubbens lesersosiologiske undersøkelse*. Den norske Bokklubben.
- Norsk kulturråd (1985): *Kultur og kulturpolitikk. Norsk kulturråd – fortid og framtid*. Vedlegget "Vår kulturs fremtid". Et brev til den norske regjering 1945. Omriss av førkrigstidens kultursituasjon. Oslo, Cappelen.
- Nyhammer, E. (2008): *Mellom habitus og frihet. En kvantitativ studie av kulturelle forbruksmønstre i Norge*. Masteroppgave i sosiologi. UiO.
- Passeron, J.C. (2003): *Consommation et réception de la culture: La démocratisation des publics*. I: Donnat, O. og Tolila, P (red.): *Le(s) public(s) de la culture*. Paris. Presses de Sciences Po. Volume 1 (bok).
- Peterson, R.A. (1992): Understanding audience segmentation: From elite and mass to omnivore and univore. I: *Poetics*, 21 (1992), s. 243-258.
- Peterson, R. A. & Kern, R. M. (1996): "Changing Highbrow Taste: From Snob to Omnivore", i *American Sociological Review*, Vol. 61, No. 5, (s. 900-907).
- Prieur, A. og Rosenlund, L. (2010): Danske distinksjoner. I: Dahlgren, K. og Ljunggren, J. (red.): *Klassebilder. Ulikhet og sosial mobilitet i Norge*. Oslo. Universitetsforlaget.
- Prieur, A., Rosenlund, L. og Skjott-Larsen, J. (2008): Cultural capital today. A case study from Denmark. I: *Poetics* 36/2008, s. 45-71.
- Rosenlund, L. (1998): Sosiale strukturer og deres metamorfoser. I: *Sosiologisk tidsskrift*, nr. 1-2/1998, s. 45-74.
- Rosenlund, L. (2000): *Social structures and change. Applying Pierre Bourdieu's approach and analytic framework*, dr-avhandling, UiB/arbeidspapirer, Høgskolen I Stavanger.
- Rosenlund, L./Wilhelmsen, L.J. (1976): *Unity and diversity of Nordic cultural life. An introductory report on The Five Towns Project*, Nordisk Ministerråd, København.
- Savage, M. (2006): The Music Field. I: *Cultural Trends*, No. 2/3/2006, s. 159-174.
- Silva, E.B. (2006): Distinction Through Visual Art. I: *Cultural Trends*, No. 2/3/2006, s. 141-158.
- Skaliotis, M. og Pilos, S. (2003): Chiffres clés sur la participation culturelle dans l'Union européenne. I: Donnat, O. og Tolila, P. (red.): *Le(s) public(s) de la culture*. Paris. Presses de Sciences Po. Volume II (CD-rom).
- Skarpenes, O. (2007): Den "legitime kulturens" moralske forankring. I: *Tidsskrift for samfunnsforskning*, nr. 4/2007, s. 531-563.
- Skarpenes, O. og Sakslind, R. (2008): Kulturforskning og empirisk analyse. Svar til Skogen m.fl. I *Tidsskrift for samfunnsforskning*, nr. 2/2008, s. 259-264.
- Skeie, S.M.Ø. (2008): "Det er forskjell på musikk og 'mussikk', - og 'mussikk', det går vi ikke på". *Ein studie av festivalpublikum sine musikkopplevingar, og bruk av musikksmak i sosiale grensedragningar*. Masteroppgave i tverrfaglige kulturstudier, HiT.

- Skogen, K., Stefansen, K., Krange, O. og Strandbu, Å. (2008): En pussig utlegning av middelklassens selvforståelse. En kommentar til Ove Skarpenes. I *Tidsskrift for samfunnsforskning*, nr. 2/2008, s. 264-273.
- Skogen, K., Stefansen, K., Krange, O. og Strandbu, Å. (2008): Sluttreplik til Skarpenes og Sakslind. I: *Tidsskrift for samfunnsforskning*, nr. 3/2008, s. 2354-439.
- Statistisk sentralbyrå (SSB) (1974): *Tidsnyttingsundersøkelsen 1971-72*, hefte II, NOS/SSB, 1974.
- Statistisk sentralbyrå (SSB) (1975): *Tidsnyttingsundersøkelsen 1971-72*, hefte I, NOS/SSB, 1975.
- Swedner, H. (1971): Barriären mot finkulturen. I: Swedner, H: *Om finkultur och minoriteter*. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Sørensen, A.S., Høystad, O.M., Bjurstrøm, E. og Vike, H. (2008): *Nye kulturstudier. En innføring*. Scandinavian Academic Press. (Særlig kapittel 5, Smak, livsstil og konsum).
- Thornton, S. (1995): *Club Cultures. Music, Media and Subcultural Capital*. Cambridge/Oxford. Polity.
- Urfalino, P. (1996): *L'invention de la politique culturelle. Comité d'histoire du ministère de la Culture*. Paris: La Documentation Française.
- Vaage, O.F. (2007): *Kultur- og mediebruk i forandring. Bruk av kulturtilbud og massemedier fra 1991 til 2006*. SSB, Oslo-Kongsvinger.
- Vaage, O.F. (2009a): *Mosjon, friluftsliv og kulturaktiviteter*. Resultater fra Levekårsundersøkelsene fra 1997 til 2007. SSB, Oslo-Kongsvinger, rapporter 2009/15.
- Vaage, O.F. (2009b): *Norsk kulturbarometer 2008*. SSB Oslo-Kongsvinger.
- Vaage, O.F. (2009c): *Kultur- og mediebruk blant personer med innvandrerbakgrunn*. Resultater fra Kultur- og mediebruksundersøkelsen 2008 og tilleggsutvalg blant innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre. SSB, Oslo-Kongsvinger. Rapporter 2009/29.
- Vaage, O.F. (2010a): *Kven bruker kulturtilbudene sjelden eller aldri?* Tabellrapport med kommentarer utarbeidet på grunnlag av SSBs kultur- og mediebruksundersøkelser. Oppdrag fra KKD. SSB.
- Vaage, O.F. (2010b): *Kulturbruk i Europa 2006*. Tabellrapport med kommentarer utarbeidet på grunnlag av SSBs EU-SILC undersøkelse 2006 og Levekårsundersøkelsen 2007. Oppdrag fra KKD. SSB.
- Veblen, T. ([1899]1970): *The Theory of the Leisure Class. An Economic Study of Institutions*, London. Unwin Books.
- Warde, A. (2006): Cultural Capital and the Place of Sport. I: *Cultural Trends*, No. 2/3./2006, s. 107-122.
- Warde, A., Wright, D. og Modesto, G-C. (2007): Understanding Cultural Omnivorousness: Or, the Myth of the Cultural Omnivore. I: *Cultural sociology*, 2/2007, s 143-164.
- Weber, M. (1971): *Makt og byråkrati. Essays om politikk og klasse, samfunnsforskning og verdier*. Gyldendal, Oslo.
- Williams, R. (1989): *Resources of hope*. London-New York. Verso.
- Wright, D. (2006): Cultural Capital and the Literary Field. I: *Cultural Trends*, No. 2/3/2006, s. 123-139.
- Ytreberg, E. (2004): Norge: Mektig middelkultur. I: *Samtiden*, nr. 3/2004, s. 6-15.